

ПОЛИТИЧКО - ПАРТИЈСКИ РАД

Садржај политичко-партијског рада у 19. српској бригади зависио је од циљева и садржаја који су обезбеђивани од стране виших команди и партијских органа, односно од времена и места на коме се јединица налазила и водила борбе. На део актуелних садржаја утицала су и текућа политичка и војна збивања.

Ослободилачки карактер нашег НОР-а и револуције, посебно у време док је бригада стасавала и водила прве борбе, опредељивао је карактер и садржаје који су указивали на развитак и циљеве Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ) и оснивање, односно рад, народноослободилачких одбора (НОО), као једине и праве народне власти. Зато су с посебном пажњом прорађиване одлуке Другог заседања Авноја, које су служиле као базичне за разумевање циљева и задатака наше борбе, као и теме које су обрађивале функционисање Федеративне Демократске Југославије.

Део материјала је посвећиван личности и улози Врховног команданта НОВ и ПОЈ, маршала Тита, у нашој револуцији.

С обзиром на терене на којима се налазила 19. бригада, а посебно због све већег прилива бораца, међу којима је било и оних којима су циљеви НОР-а били мање или више непознати, или су пак били необавештени - садржаји политичког рада обрађивали су и разобличавали домаће издајнике и окупаторе. Ради истицања све већег угледа наше НОВЈ и међународног положаја Југославије у антихитлеровској коалицији - изучавани су и наши односи са савезницима.

Пред носиоце политичког рада били су постављени и задаци рада у народним масама, којима је било потребно објашњавати нужност истовременог вођења ослободилачке и револуционарне борбе, ради стварања нове и боље Југославије, у

којој ће бити сасвим другачија улога грађана и селака, народа и припадника других народности.

Политички рад у бригади извођен је на основу привремених или одговарајућих организационих и методичких упутстава, директива, инструкција, обавештења или других облика писменог и усменог упућивања.

Упоредо са објашњавањем циљева и задатака револуције, којима је изграђиван борбени морал, васпитавани су борци и старешине из области природних и друштвених наука (почев од тема о првобитној заједници до социјализма), неписмени описмењавани, а сви заједно васпитивани у партизанском духу и патриотизму - стасавали су и руководиоци, прилагођавајући своје методе текућим потребама и условима.

Велика пажња посвећивана је и самообразовању, почев од бораца до команданта бригаде. Војнополитичке старешине су увек биле у двострукој улози: васпитачи бораца, а и људи који су сами радећи на свом образовању, из дана у дан били све образованији. То најбоље илуструју примери из рада политичких комесара, партијских руководиоца, или других старешина, који су увек, намеравајући да им рад буде и васпитан и мотивирајући, сами претходно добро проучавали материјале, како би их што боље преносили другима.

Политики комесар бригаде увек је остваривао најближе контакте са комесарима батаљона и њиховим заменицима, са комесарима чета и њиховим заменицима, политичким делегатима вода, и са свим осталим старешинама и борцима. Неговане су и групне и колективне припреме, а зависно од могућности - краћи курсеви и семинари.

У 19. српској бригади, као и у другим јединицама, политички рад је био неодвојив од партијског.

ПОЛИТИЧКИ РАД У ЈЕДИНИЦИ И НА ТЕРЕНУ

Средином јула 1944. слободна територија налазила се између река Топлице и Јужне Мораве, планине Кукавице (Влајна), границе гњиланског среза и природне границе према Косову. Батаљони 19. бригаде били су увелико ангажовани у гопличко-јабланичкој операцији и политички рад, ометан сталним борбеним акцијама, био је усмерен на објашњавање најважнијих циљева и задатака који су стајали пред борцима у току операције. Материјала, углавном, није било, будући да су савезнички авиони, који су уз терет преносили и новине,

листова и брошуре - понет из Црне Горе за Србију - били избачени на непознати терен. У тој пошљици је било и »Нове Југославије«, часописа за политичка и друштвена питања, који се тада много користио у политичком раду.

Због тешке ситуације, слабих веза и немогућности другачијег преношења материјала за политички рад, ни штампарије Покрајинског комитета КПЈ за Србију нису биле у стању да задовоље све потребе јединица. Управо због тога створен је пропагандни одсек ГОНОО (ГОНОФ).

У предасима борбе припадницима 19. бригаде објашњавањем су детаљи споразума на Вису између маршала Тита, председника Националног комитета ослобођења Југославије (НКОЈ) и Ивана Шубашића, председника избегличке краљевске владе у Лондону. Иако је тај споразум у већем делу народа био добро примљен, четничка пропаганда је покушавала да га обезвреди.

Драгоцен материјал представљало је и неколико бројева »Младог борца«, органа Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије (VCAОС).

Добар приступ у политичком раду младе 25. српске дивизије, као и у свим њеним бригадама, утицао је да се у народу створе повољни услови за организацијско јачање јединица, а тиме и бројчаног попуњавања 19, 16. и 18. бригаде:

»Борбе које воде овдашње дивизије много су веће него што смо ми замишљали. Мобилизација³⁹⁵ иде добро и оне цифре које смо прије чули нису претјеране... Ових неколико ближих округа, по моме мишљењу, имају услова да за кратко вријеме створе и велику војску и добро уређену и политички чврсту позадину и да се мало разликује од осталих крајева, који су ослобођени већ дуже времена!«³⁹⁶

У сложеним условима, када је бригада тек формирана и одмах упала у тешке окршаје, политички рад и није могао да поприми све карактеристике доброг и организованог рада, будући да су недостајали многи услови, у првом реду кадрови и политички материјали. Ипак, у бригади, нарочито међу младим борцима, струјале су вести о припремама за први конгрес српске омладине, о успесима и борбама у Србији и осталим крајевима Југославије и да савезници остварују све веће и веће победе.

³⁹⁵) Појам мобилизације је у примеру 19. српске бригаде превазиђен, будући да је вршена попуна јединице упоредо са јављањем већег броја добровољаца.

³⁹⁶) Из писма Рата Дугоњића од 16. јула 1944. Централном комитету СКОЈ о раду Покрајинског комитета СКОЈ за Србију, ОАДП СКЈ, рег. бр. 5960.

То су, у ствари била питања текуће проблематике и политички комесари су се сналазили како су знали, осећајући недостатак потребног материјала који би им много значео у раду:

»Ако икако можете да набавите материјала, пошаљите. Све што смо послали из Дрвара и што је Михајло³⁹⁷, понијео са Виса, и наш материјал, а и његов, све је то негдје изгубљено, тако да смо остали без игдје ичега. Све би нам добро дошло, што се издаје од Трста па до Црне Горе... Шта је са Билтеном и брошурама? Ако је изашло што од тога материјала, одмах нам пошаљите!«³⁹⁸

И поред оскудног материјала, садржај политичког рада у тим првим данима обухватио је теме које су говориле о старој Југославији и систему њеног уређења, о Тројном пакту, нападу на нашу земљу и узроцима пропасти, о фашистичком терору у Југославији, а посебно о бугарском, немачком и четничком у Топлици, о распламсавању народноослободилачког покрета у свим крајевима земље, моралу и дисциплини бораца, ставу према савезницима итд. Сва предавања била су кратка, а морало се почети од почетка јер изванредан број бораца није био у стању да одмах схвати најновије догађаје, односно војно-политичку ситуацију терена на коме су се налазили и према којима су наступали.

Важан задатак било је - с обзиром на споразум Тито-Шубашић - питање агитације и пропаганде, посебно међу млађим борцима и међу народом, како би схватили да је то велики успех НОВЈ, да истовремено значи и савезничко признање свих тековина наше борбе и да је споразум, у исто време, велика победа и над српском реакцијом. Зато је народним масама објашњавано да ће одлуке Другог заседања Авноја бити пресудне за будуће уређење Југославије - као републике.

Један од врло значајних задатака политичких комесара биле су политичке припреме бораца пред сваку борбу и пред сваки задатак. Посебно се приступало објашњавању ситуације на терену на који се маршује и напредује.

Тако су за одлазак на просторију Црна Трава комесари објаснили борцима да крај у који бригада маршује већ три године води борбу, у којој су ангажовани сви мушкарци и велики број жена, од 17 година навише. Црна Трава је била слободна територија, у којој су партизани успоставили и народну власт. Али, у том крају народ је већ неколико месеци гладовао

³⁹⁷) Благоје Нешковић, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Србију.

³⁹⁸) Оп. цит. писмо.

јер су четници и Бугари све запленили, попалили, одвели стоку, отели жито, а претрпео је и друге репресалије - мучка убиства деце и старца, силовања жена и мучење мушкараца. Зато су политичке припреме и биле потребне борцима, како би према становништву поступали крајње обазриво и пажљиво, те им је наложено да насилно ништа не узимају већ да приме само оно што могу да добију. Борцима је скренута пажња да својим »пријатељским понашањем покажу народу да су његова војска, као што и њихови синови чине у разним нашим јединицама скоро широм целе Србије.«³⁹⁹

Комесару 19. бригаде наложено је да одржи конференције у околним селима:

»На конференцијама истаћи укратко спољну ситуацију, а задржати се више у излагању ситуације о Југославији, Србији и овог краја. Изнети Националном комитету ослобођења Југославије и Авноју, о споразуму са Шубашићевом владом, о томе да је широм целе Југославије постигнуто јединство свих оних који су за слободу свог народа и да је Дража Михаиловић одбачен од нашег народа, од савезника и Шубашићеве владе као издајник, који отворено помаже Немце и Бугаре и бори се са својим четницима против ослобођења свога народа. Изнети да се већ данима води битка широм већег дела Србије против Бугара, Немаца, четника и недићеваца. Српске народноослободилачке дивизије које су 1941. године прешле из Србије у Босну и Црну Гору и тамо помогле ослобађању читавих тих крајева и стварању моћне НО војске, вратиле су се сада у Србију, у свој завичај и заједно са осталим дивизијама у Србији, већ задају смртоносне ударце окупатору и домаћим издајницима на простору између Краљева, Косовске Митровице и Лесковца!«^{400,1}

Комесарима је наложено да изнесу и перспективу догађаја и скорог слома окупатора, те да на конференције позову све, нарочито омладину, да ступи у редове НОВЈ. Препоручено је да се, где год је то могуће, на крају конференције одрже и мале приредбе, а све завршити народним весељем:

»Скренути пажњу борцима да се коректно држе према народу и својим поступцима и разговорима унесу борбени морал у народ. Нека сваки борац у разговорима износи примере осталих крајева Србије, који су се дигли на оружје и већ воде многе и успешне борбе!«⁴⁰⁰

³⁹⁹) Архив VII, к. 1089, рег. бр. 15/1.

⁴⁰⁰) Архив VII, к. 1089, рег. бр. 19-1.

⁴⁰⁰> Оп. цит.

Конференције су биле добро припремљене и примљене у народу, који је - и сам видећи да се четничке снаге осипају, а Бугари и Немци беже у градове - Лесковац и Ниш, схватио да је коначни час слободе врло близу.

Када батаљони или чете нису били у покрету, редовно су одржавани политички часови. Прорађивани су чланци из »Нове Југославије«, а у свакој чети је прочитан чланак »Совјетски човек и наша борба«. Младим борцима објашњаване су одлуке Другог заседања Авноја, споразум Тито-Шубашић, односи са савезницима и др. Редовно су, колико су то прилике допуштале, читане и »Ратне новости«.

Млади борци су показали и интересовање за рад омладинске скојевске организације, нарочито после прорађиване теме о улози омладине у нашој борби и о значају КИШ у борби против фашизма.

Од половине септембра до половине октобра 1944, иако су вођене свакодневне борбе против непријатеља, 19. бригада је остваривала крупне резултате у политичком, партијском и пропагандном раду међу народом на територији пожаревачког округа:

»Овај крај је прилично заостао. За 3 године четници су били једина власт. Народ је под њиховом пропагандом пасивизиран. Доласком наших јединица та пасивност се разбија, али због непостојања партијских организација на терену, или постојања партијских организација које су врло младе и неискусне то доста споро иде... Ми смо одржали низ зборових и помогли друговима да стварају НОО, команде места, АФЖ и одборе УСАОЈ, повезујући се увек са партијском организацијом, уколико је постојала!«⁴⁰²

У то време, заједно са осталим бригадама 25. дивизије, 19. се налазила на просторији Неготин - Доњи Милановац - Кучево. Борци су ту водили велике борбе против четника, који су се до распадања такмичили у спровођењу терора над народом. И баш због тога мештани су увек лепо примали наше борце:

»Грађани Мајданпека упутили су делегацију и позивали нашу војску, а када је иста дошла у Мајданпек, била је одушевљено дочекана. Око 150 радника јавило се добровољно у нашу војску«.⁴⁰³

⁴⁰² Извештај Политодела 25. дивизије од 15. октобра 1944, Архив Института радничког покрета Југославије (ИРШ), бр. 6219.

⁴⁰³ Извештај политичког комесара 25. дивизије од 26. октобра 1944 Архив ИРП, бр. 1/618-633.

У исто време долази и до формирања сеоских и општинских народноослободилачких одбора, а у местима Мајданпек, Доњи Милановац, Доњи Луг, Кучево и Петровац на Млави формиране су и команде места. У тим местима одмах су организовани масовни зборови за избор народноослободилачке власти, конференције, зборови и приредбе:

»Нарочито се у овом погледу истакла наша 19. бригада. Истина, она је имала стварно и најповољније услове за то с обзиром на њене војничке задатке. Али, и поред тога, ова бригада је најактивнија у политичкој делатности у народу!»⁴⁰⁴

На добар пријем код народа несумњиво су утицали одлични војнички успеси, који су прекидали наше јединице и веома позитивно деловали на даље развијање борбеног и офанзивног духа.

С обзиром на организовање приредби у местима у којима се налазила 19. бригада, велика пажња је поклањана квалитетнијем и садржајнијем политичко-културном раду. О садржајима програма, раду, потребним кадровима, организовању и другим облицима манифестација, дискутовало се на конференцији свих политичких комесара батаљона и чета у 19. бригади, 23. септембра:

»Као основни задатак на конференцији је постављено питање политичке свести наших бораца путем развијања планског и организованог политичко-културног рада и активне помоћи виших политичких руководиоца нижим!»⁴⁰⁵

Учесници на конференцијама нису били задовољни дотадашњим резултатима, а појединци су истакли да је политичко-културни рад »био веома слаб, и уколико је постојао, провoђен је неплански и неорганизовано!»⁴⁰⁶

Због таквих констатација, на конференцијама је закључено да сви руководиоци морају темељно проучити одлуке Другог заедања Авноја, а затим да још конкретније упознају све борце са значајем тих одлука за даљу будућност наше земље.

У наредних тридесетак дана, 19. бригада, премда је била најбоља на том плану, постигла је још значајније резултате. Руководиоци и борци су далеко критичкије, али с пуно оптимизма - после сваког разговора и дискусије о одлукама Дру-

404) Из извештаја Централном комитету КПЈ о морално-политичком и културно-просветном раду у 25. дивизији, од 26. октобра 1944, Архив ИРПЈ 1/618-622.

⁴⁰⁵) Оп. цит.

406) Оп. цит. Критички осврт политичког комесара 25. дивизије био је, првенствено, упућен 16. и 18. бригади. Но, оштрину тог осврта другарски су примили и у 19. бригади, што је овој само користило.

гог заседања Авноја - гледали на будуће уређење земље и на властите обавезе у наредном периоду. Борци су више него раније почели да се интересују за политичко-културни рад.

Поред читања публикација до којих су долазили, с великом пажњом су слушане радио-вести, које су тада излазиле у писаној форми у 25. дивизији. На редовним политичким и војничким конференцијама живо се дискутовало о политичкој ситуацији у земљи и свету, а нарочито о војним успесима јединица НОВЈ на другим ратиштима и о успесима савезника.

За видне резултате у културном животу заслужни су, пре свега, културни одбори чета и батаљона, као и појединци који су организовали неколико приредби за јединицу и народ. Културно-уметничке екипе дале су приредбе у Мајданпеку, Кучеву, Петровду и још неким местима, које су биле масовно посећене. Први батаљон 19. бригаде издао је и прве зидне новине.

»23. октобра. Кула. Овде је Трећи батаљон 19. бригаде. Смештени су у школи. Прексиноћ су наши борци дали приредбу за сељаке. Сељаци су је врло добро посетили. А синоћ су они дали приредбу за борце. Имали су неколико тачака, али и познати комад »Биђо« из народног живота. Приредба је врло успела!«⁴⁰⁷

Напредак у културно-политичком раду у 19. бригади поново је констатован и на састанку бригадних политичких комесара 25. дивизије. Политички комесар 19. бригаде Трајко Јовановић Јосиф изнео је да народ у свакој прилици веома лепо прихвата приредбе, да их масовно посећује и да би културни ниво и садржај могли да буду и бољи када би бригада располагала с квалификованијим кадром, као што је то, на пример, био случај са доласком 20 културних радника из Пожаревца у дивизијску културно-уметничку екипу.

Без обзира на чињенице да су приредбе биле прве културне манифестације већег обима у тек ослобођеним местима, те да су биле лепо организоване и масовно посећиване и политички комесар бригаде, а касније и његов помоћник, Алекса Букић, уложили су још веће напоре да политичко-културни рад буде систематичнији и организованији. Имали су и велику помоћ команданта бригаде и осталих војно-политичких руководилаца бригаде, те су приредбе и борци схватили као неопходне уметничке потребе.

⁴⁰⁷ > Из »Дневника« Вите Цветковића, у књизи »Бујице на Млави«, стр. 566.

У то време се на четним и батаљонским конференцијама много дискутовало о садржајима приредбе, будући да су потребе за квалитетнијим културно-уметничким радом нагло нарасле после попуне 19. бригаде новим борцима.

Политички рад у народу интензиван је у време попуњавања 19, 16. и 18. бригаде новим борцима. Тада су примењиване разне форме рада - зборови, конференције, скупови - на којима се говорило о тачним успесима НОВЈ и о будућем уређењу земље. Организовани су и зборови на којима су бирани органи за народноослободилачке одборе.

Политички рад с народом оцењен је као приоритетан задатак, будући да су ти крајеви дуго били под четничком управом. У забаченим сеоским насељима, односно у позадини, политички рад је био слабо развијен.

Политички руководиоци 19. српске бригаде били су ангажовани у политичком раду с народом. Они су од претпостављених старешина били похваљивани или трпели су критике, уколико су с одборницима НОО или народом наступали другачије од начина и метода који је прописивао дивизијски КОМТЕТ.

До организацијско-формацијског нарастања дошло је на основу уредбе о формацији 25. дивизије⁴⁰⁸. То је бригади наметнуло нове обавезе у партијско-политичком и културно-просветном раду. Почев од 25. октобра 1944. отпочиње општа попуна, а после више од две недеље уследио је покрет ка Краљеву. На сектору драгачевског среза четници Драже Михаиловића спроводили су нечувени терор, те је порасла потреба за већим политичким радом у народу. Припадници 19. бригаде запазили су, само на почетку, да су се мештани неких забитих *насеља* с неповерењем односили према НОВЈ. Због тога главни задатак политичког рада било разобличавање улоге четника и уверавање народа у нову, народну власт.

Постепено се долазило до ослобађања од страха наметнутог од четника, до све јачег сазнања да јединице НОВЈ јесу ослободилачка војска нове Југославије, упркос великој четничкој и реакционарној пропаганди.

Добрим везама с народом допринеле су и културно-уметничке приредбе. Јединице 25. дивизије одржале су три приредбе у Гучи и једну у дучаловаћкој општини.

С обзиром на велики број новодошних бораца и народ овог краја, у политичком раду и даље су се прорађивале од-

⁴⁰⁸) Пропис Главног штаба НОВ и ПО за Србију, Архив ВИИ, к. 1067, рег. бр. 24-6.

луке Аругог заседања Авноја. Тај материјал прорађиван је организовано. Политички комесри чета су, најчешће, припремали реферате, после којих се развијала дискусија. Прорађивање је вршено по водовима и десетинама, а сви борци су се пажљиво припремали будући да су на конференцијама били спровођени и испити.

Такав метод рада оцењен је веома успешним, тако да је већина бораца схватила суштину одлука.

На батаљонским конференцијама разматрало се залагање бораца у савлађивању обуке и одржавању војничког реда. Подвучена је потреба изучавања војничког егзерцира и замарано је четама у којима је мање пажње посвећивано ратној обуци јединица. У оквиру скојевских и партијских организација анализирана је не војна обука, већ и политичко-културни рад.

Теме су се прорађивале у зависности од прилика, односно интензитета вођења борби, па је у неким партијским ћелијама била занемаривана дискусија о војно-политичкој ситуацији. Због тога је указано на потребу да се редовније држе бригадне и батаљонске конференције.

Иако су борци били задовољни садржајем културно-уметничких приредби, у бригади је оцењено да би њихов ниво могао да буде и виши. У културно-политичкој екипи дивизије, у то време, недостајао је политички руководилац. Тада је дошло и до формирања нове културно-уметничке екипе у 19. бригади, па су два батаљона отпочела са издавањем зидних новина. Из 25. дивизије најбоље је оцењен рад 4. батаљона 19. бригаде:

»Политичко-културни рад најорганизованије и најтемељитије се одвија у IV батаљону XIX српске НО бригаде, захваљујући много досадашњем комесару тога батаљона другу Илији Васићу, који је ових дана отишао на дужност комесара I батаљона у истој бригади!«⁴⁰⁹

Културно-просветни рад био је добро развијен и у 3. батаљону. Културно-просветни одбори по четама организовали су успеле приредбе за народ и борце:

»На том сектору рада највише се истакла 2. чета, која је дала до сада 5 приредби за војску и народ. Прва и минобачка чета такође су дале по једну приредбу.

... Неке чете су издале пет бројева четних новина, као на пример, 3. чета, док прва и друга издају по четврти пут четне новине, али су зато издале по један примерак зидних нови-

и а ^ _

⁴⁰⁹⁾ Архив ИРПЈ, рег. бр. 6228.

Свака чета има свој хор, а постоји и батаљонски хор, састављен од најбољих четних певача.

Из ово мало података које имамо, могло би се закључити да је на културно-просветном раду најбоље резултате постигла 2. чета, у којој се највише заузима друг Љубивоје Мирослављевић, који стално руководи хором и дилетантском групом!⁴¹⁰⁾

Политички рад је, у основи, имао за циљ да поред политичке агитације изграђује свесну дисциплину, другарство, љубав према колективу, а истовремено да улива и мржњу према непријатељу, освајачима и издајницима.

Зналачки и врло умесно комесари су у свакој прилици подстицали нове и старије борце на спремност да издрже и највеће напоре, да у сваку борбу уђу свесни да треба савлађивати многа искушења, физичку исцрпљеност, глад, рађавања, болест и остале тегобе.

О развијању храбрости и учвршћивању свесне војне дисциплине бригу су водиле и остале старешине, а посебно командант бригаде, партијски и скојевски руководиоци, који су у свакој прилици деловали и личним примером.

То је утицало да многи борци искажу пуну иницијативност у раду и буду храбри у окршајима.

Томе су допринели и краћи курсеви на политичком и војничком плану. Они су омогућили да се извесни другови оспособе за попуну упражњених места у бригади, јер се и даље осећао недостатак професионалних кадрова.

На курсевима су обрађиване и опште теме (географски положај земље, постанак живих бића и човека итд.).

Партијска организација и војно руководство су политичко-културном раду прилазили с истом пажњом као и према војничком раду, посебно када је бригада дошла у западну Србију и била ангажована у свакодневним борбама. До доласка на тај терен, 19. бригада је у оквиру културно-просветног рада покренула и питање искорењавања неписмености. Сваки батаљон је имао своју културну екипу, а прилоге за четне зидне новине давали су и сами борци, иницирани добрим културно-забавним радом.

Међутим, у долини Ибра и Западне Мораве била је, саввим другачија ситуација.

410) Из чланка Миодрaгa Жикића, водног делегата, »Културно-просветни рад у нашем батаљону«, лист »Омладинац«, бр. 5, гласила културно-просветног одбора 3. батаљона 19. српске бригаде; примерак код аутора.

Поред свакодневних борби, војно-политички руководиоци сусрели су се с једним проблемом чија појава није достигала веће обиме и која је решавана правилним политичким радом:

»Када је наша дивизија добила задатак да поседне положаје око Краљева, био је то проблем не само за руководеће кадрове, већ и за сваког борца. Долазила је на тај брдски терен једна велика јединица, равничарска дивизија, с борцима који нису били навикли на планину, а поврх тога - без икаквог ратног искуства. Ту, у тим планинским крајевима, где је оштра зима већ стигла, где храна не може редовно да се дотура, јавља се дезетерство оних који нису могли да издрже, не борбу и јурише, већ неповољне услове ратовања. Већ после првих случајева осетили смо да је потребно веће политичко ангажовање...

Органи народне власти све дезертере брзо су враћали у јединице. Сећам се, у селу Каменица довели су ми 12 младића. Гледам их онако изнурене, изгладнеле, поцепане, па и престрашене. Шта ће им се догодити...

Обратим им се тада више као отац, одржим говор како није лепо бежати, кад њихови другови издржавају све то - могу и они, како смо ми преживели 4 године и веће муке, ратовали у далеко тежим условима и нисмо сви изгнули, не убија сваки куршум...

И тако, у том смислу. Кажем, пажљиво и брижљиво смо идеолошки васпитно радили да све те колебљивце окуражимо и оспособимо да наставе борбу.

Велики део никада више није покушавао да остави другове и добро се борио!⁴¹¹

Почетком јануара 1945. бригада се налазила у источној Босни у којој су, на читавој територији, функционисали прави органи власти - месни, општински, срески и окружни народнослободилачки одбори. Обласни НОО био је тада у Тузли. Постојале су и месне, општинске, среске и окружне организације КПЈ, Народног фронта, антифашистичке омладине и АФЖ.

Услови за политички рад били су далеко бољи, јер су се на тој просторији налазиле и друге наше дивизије (17, 23, 28, 27. и 29), као и неколико партизанских одреда.

Најважнији задатак политичког рада био је даље спровођење линије Партије; тумачење, усвајање и спровођење зада-

⁴¹ ^ Из сећања Димитрија Писковића Трнавца, команданта 19. српске бригаде; Саша Марковић, »Бујице на Млави«, стр. 555.

така и циљева НОР-а; популарисање успеха и других достигнућа народноослободилачке борбе; подизање борбеног морала; упознавање бораца са условима и приликама који владају у источној Босни, њеном историјом и развојем устанка и НОП-а; успостављање што чешћих облика сарадње са народом, а посебно развијање братства и јединства:

»Нашу дивизију су братска осећања према осталим народима наше земље понела у борбу свуда и на сваком месту где то захтевају интереси нашег народа. Ми знамо да је судбина народа Србије неразлучиво повезана са судбином свих осталих народа Југославије. Но, ми смо овде у Босни доживели да се раме уз раме, у рову један крај другог, заједно са братским борцима Србима, Хрватима и Муслиманима боримо против Немаца и издајника. Несумњиво да овај догађај значи нов прилог учвршћењу идеје братства и јединства нашег народа која прожима срца бораца наше дивизије. Правилним политичким васпитањем даље развијати и продубљивати братска осећања наших бораца, ето и то је један од задатака, светих задатака који стоје пред намак⁴¹²

Почетком јануара 1945. штаб 19. бригаде добио је план тема за јединице и политичке курсеве. Било је десет тема: (1) Развитак друштва, (2) Фашизам, (3) Развитак народноослободилачке борбе Југославије, (4) Улога КПЈ у народноослободилачкој борби, (5) Стварање народне власти, народноослободилачких одбора, земаљских антифашистичких већа, Авноја и Националног комитета ослобођења Југославије, (6) Ослободилачки рат и улога СССР-а, (7) Народнослободилачка војска, развој и структура, (8) Значај и улога масовних омладинских и антифашистичких организација СКОЈ-а, УСАОЈ-а и АФЖ-а, (9) Јединствени народноослободилачки фронт, и (10) Јединство и братство балканских народа.

Повољан развој политичке ситуације у земљи, у којој су наше јединице блежиле крупне војне успехе, и на другим фронтovima, где су савезници остваривали победе над фашизмом - захтевао је да политички комесари са више знања и идејности прате развој тих догађаја, како би у потпуности преносили општу линију и став Партије на борце и старешине.

Такви услови су и пред политичке комесаре бригаде поставили нове обавезе. У политичком раду наступио је квали-

412) Из чланака »Наша дивизија«, лист »Борац«, бр. 1. из фебруара 1945, АВИИ, Шк. 58, рег. бр. 1/4.

тетивно НОВ садржај рада, пре свега у погледу војног образовања, односно проширивања нових знања у стручном погледу ново оружје, веза, садејство са другим родовима итд. У праксу рада штабова унесен је нови дух руковођења и командовања, па су политички руководиоци бригаде и батаљона проширили та питања не само у агитационо-пропагандном, већ и у организацијско-војном погледу. У склопу таквих задатака војне старешине 19. бригаде припремале су стручне војне реферате, који су, затим, прорађивани на заједничким састанцима чланова штабова.

За рад с борцима, поред прорађивања добијеног програма политичког рада и тема, израђивани су посебни планови и испланирани нови часови.

На зидним и у батаљонским новинама писало се о животу и раду у јединици. Омладинци 3. батаљона наставили су с издавањем листа »Омладинац«, а 4. батаљона - »Победа«. У бригади су радо читане и дивизијске новине »Борац«, а понекад и по који лист 16. или 18. бригаде.

Културно-просветни рад у сваком батаљону спроводио се према плановима и иницијативама културно-просветних одбора, који су водили бригу да се штампа редовно чита, издају зидне и цепне новине, припремају скечеве, певају борбене и народне песме.

На састанку политичких комесара 25. дивизије, почетком јануара 1945, одлучено је да се сачини једнообразни план политичког рада за 19. 16. и 18. бригаду, који је требало да се спроведе од 10. јануара до 10. фебруара. Као извори за разраду тема, поред осталих, наведени су: »Извештај о раду Главног НОО Србије и о раду представника Главног НОО Србије на Другом заседању Авноја«⁴¹³ »Одлуке Србије«⁴¹⁴, »Значај одлука заседања Антифашистичке Скупштине Србије«⁴¹⁵ и »Народни парламент Србије«⁴¹⁶.

Припремама је посвећивана велика пажња, тражена је помоћ војних старешина, али су праћени и резултати бораца у савлађивању тих тема.

Широк круг питања, који су политички комесари наметнули, допринео је већем интересовању бораца за централну штампу, која није редовно стизала у 19. бригаду.

⁴¹³⁾ Брошура др Благоја Нешковића.

⁴¹⁴⁾ То је објављено у листу »Борба«, бр. 1.

⁴¹⁵⁾ Објављено у листу »Напријед«, бр. 80.

⁴¹⁶⁾ Објављено у листу »Војник«, бр. 8.

Како је у бригади било и неписмених, описмењавање се одвијало у оквиру другарског и ударничког такмичења. У време када нису извођене борбене акције дошло је до реактивирања културно-просветних одбора, тако да је извршена секторска подела рада - за хор и дилетантску групу, аналфабетски течај, предавања тема из историје и географије, за издавање зидних и цепних новина, на спровођењу хигијене изда.

Нови импулс за политички рад било је добијање неколико примерака књиге Јосипа Броза Тита »Борба за ослобођење Југославије«. Ту су били обједињени чланци које је друг Тито писао или говорио у току НОР-а, поводом значајних датума и јубилеја. Политички комесари су добили задатак да савладају садржај књиге, а затим део по део, односно чланак по чланак, да прорађују у оквиру политичких дебата.

На часовима политичке наставе говорило се и о очекивању бораца када се рат заврши:

»Морамо настојати да упознамо сваког нашег друга поближе о нашем сутрашњем животу за које су дали и спремни су и надаље несебично давати своје животе наши најбољи другови. Сваки друг мора бити упознат са развојем наше народноослободилачке борбе, тековинама те борбе, као и то како сачувати те тековине. То је потребно утолико пре што сутра и ми морамо бити неуморни градитељи наше нове Југославије. Мржња која је дубоко усађена у сваком нашем другу према разном фашистичком олошу, четницима, усташама и др. јасан је доказ да ми хоћемо баш ону Југославију, како су то наши најбољи представници на другом историјском заседању Авноја јасно потврдили!«⁴¹⁷⁾

Све је то допринело јачању морално-политичког стања. Борци су постајали све свеснији, градећи своја *знања* и интересовања на спознаји циљева борбе и искустава која су стекли у протеклом периоду. На борбени морал мотивирајуће су деловали и успеси других јединица и савезника.

У 19. бригади прихваћен је општи задатак да треба појачати све напоре, како би будуће борбе биле још успешније. Борбена дисциплина је подигнута на виши степен, развијено је и снажно осећање одговорности за сваки задатак. На то су снажно утицали и веома добри односи и другарство међу борцима свих батаљона.

Брига за борце била је све већа. Грешке до којих је долазило отклањане су унутар јединица. Посебно је указивано

⁴¹⁷⁾ М. Ракочевић, »Нешто о нашем раду«, лист »Борак«, бр. 2/3. од марта-априла 1945, АВИИ Шк. 58, рег. бр. 2/4.

да се оружје и спрема Морају чувати, па је истакнута и парола да сви борци постану мајстори свог оружја.

Рад политичких комесара није се исцрпљивао само вођењем бриге о политичкој настави, већ и припремањем сваке оружане акције, мотивирајући и дајући борцима потребан полет.

Ради конспирације, а и због комуникације са народом, на сваком новом терену предузимане су посебне мере у вези извршавања задатака јединице:

»Да би оправдали и скренули пажњу непријатеља са нашег постављања на овај сектор, потребно је да све наше јединице у народу говоре како се наша бригада специјализирала за гоњење четника, како нам четници сметају да се боримо против Немаца и да имамо у задатку да са њима рашчистимо на овом терену, да би обезбедили бокове. Треба говорити све у том смислу како непријатељ (Немци) не би предвидео наш напад!«⁴¹⁸⁾

После евакуације песма је била добродошла. Она је надокнађивала недостатак хране и утицала да многе невоље брже мину. На песми је нарочито инсистирао политички комесар 2. батаљона, који је свом културно-просветном одбору, користећи се једним примерком листа »Народни војник« у коме је објављен чланак »Како треба организовати усмене новине«, наложио да што пре организује усмене новине. По угледу на њих, усмене новине су одржаване и у 3. батаљону.

У политичком раду много су коришћене и батаљонске конференције, којима су претходили састанци комесара у четама. Конференције су коришћене и за расправљање других питања, као што су дисциплински преступи и кажњавање бораца, а посебно критика оних другова који се упућују у дисциплинску чету бригаде.

У исто време на конференцијама су продискутовани предлози, који су долазили од виших команди, за похвале и друга признања. Похваљивани су борци који су исказали храбро држање у ратним окршајима, али и они који су одлично савлађивали поједина питања из политичких и војних тема или се истицали у културно-забавном раду.

На конференцијама су изношени и сви примери позитивног односа према становништву. Тако је половином фебруара 1945. покренута акција за прикупљање новчане помоћи за по-

⁴¹⁸⁾ Из заповести штаба 25. дивизије од 3. јануара 1945. штабу 19. бригаде о извијању непријатеља на сектору Н. Брезово Поље - Челић - Брчко - Шамовац, АВИИ, к. 1090, рег. бр. 1-1/1.

страдале крајеве наше земље. Акција је наишла на велико разумевање бораца, подофицира и официра 19. бригаде и осталих јединица:

»Било је и утакмица између јединица, а резултати су следећи: од свих батаљона највише је дао трећи батаљон 19. бригаде, а од бригада - осамнаеста!⁴¹⁹⁾

Колико је таква помоћ значила, премда у ондашњим условима није могла бити велика, најбоље показује допис Обласног НО у Тузли од 28. фебруара 1945. упућеног свим борцима и старешинама 25. дивизије:

»Испред народа источне Босне, испред свих отаца и мајки, жена и сирочади наших изгинулих бораца, најлепше вам се захваљујемо на учињеном прилогу.

Народ Србије већ је дао великих прилога у крви за ослобођење Источне Босне од окупатора и мрских издајника нашег народа, четника и усташа. То најооље показују последње борбе код Зворника, Јање и Грачанице гдје синови јуначке Србије не жалише животе и многи падоше као јунаци, борећи се раме уз раме са својом браћом из Босне...

Л>убав и повезаност јесте гаранција срећне будућности нашег народа, збратимљених у нашој новој демократској федеративној Југославији!⁴²⁰⁾

Док је 19. бригада боравила у Тузли и у њеној близини, читао се лист »Фронт слободе«, који је излазио у овом граду. Читани су сви написи, а посебно они који су доносили прилоге о заједничким борбама Срба, Хрвата и Муслимана против истог непријатеља. О томе се често дискутовало и на четним конференцијама.

Коришћење штампе у политичком раду било је врло корисно, а понекад и незамењиво. У листу »Борба« повремено су излазили директивни чланци, намењени од стране Партије најширим масама. У то време у 19. бригади међу борцима су се прорађивали одједи Кримске конференције.⁴²¹⁾

Упоредо са политичким радом, интензивирао је и партијски рад. Организације КПЈ и СКОЈ-а давале су велики допринос политичком раду, а посебно су помагале комесарима чета, који су, као и борци, били веома млади. Партијска организа-

419) Из чланка »Народ за војску и војска за народ«, лист »Борац« бр. 2/3, стр. 4.

420) Оп. цит.

421) Осмодневна конференција председника влада Велике Британије, Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава започела је рад 4. фебруара 1945. у Јалти, на Криму. »Борба« је о њој писала у бројевима од 11, 13. и 15. фебруара 1945.

ција је организовала курсеве, заједничке састанке комесара бригада и батаљона и политичких руководилаца у четама.

За време борављења у Тузли нагло је оживео културно-забавни живот у свим јединицама 25. дивизије, па и у 19. бригади. Смештени у непосредној близини, а делом и у самом граду, борци 19. бригаде су максимално користили слободно време за најважније обавезе. После четрдесетодневних тешких борби, културно-забавни живот био је истинска потреба.

Борци су, ипак, највише прижељкивали приредбе, песме и музику, јер су им они пружали пуно психичко и емотивно растерећење. За десет дана културно-уметничка екипа дивизије од укупно изведених 6 приредби за наше јединице, по једну је извела у 19. бригади и за грађанство. Борци су гледали и два совјетска филма: »Она брани отаџбину« и »Секретар Рајкома«.

Од свих музичких тачака - а још од краја новембра 1944. 19. бригада је имала 10 изврских војних музичара, с капелником на челу - борцима је најдража била народна музика, јер их је подсећала на родни крај и била им је блиска:

»Ми смо се трудили да те песме ослободимо од свега што би било кафанско и сувишно, тако да су оне достигале и извешан уметнички ниво. У исти мах леп избор је упознавао борце са правом народном музиком. Народна музика је наша специфичност, јер је стварана из неисцрпног песничког врела наших народа. Да баш зато таква музика не само што уноси ведрину, већ изазива и снажан патриотизам, било нам је јасно. Отуда је у екипи народном оркестру поклоњена пуна пажња.

Другу врсту музике сачињавали су разни класични музички комади, који су извођени од већих или мањих оркестарских састава. Да би та музика била схватљивија, дошло се на идеју да се поједини делови објашњавају речима. Тако су »Скיצе из Русије« извођене од уметничког квинтета, праћене рецитацијом о животу и раду руског радника и сељака. Тако су речи помогле да се осети сва живост и лепота, као и динамика те музике. Разумевање класичне музике захтева извесно више музичко образовање. Али то није значило да смо хтели да се ограничимо и да је не пружимо нашим борцима, од којих велики број није имао прилике да је слуша. Ако се довољно не разуме, осећа се, изазива дубље размишљање, указује на то колико су њени творци изнад обичних страсти и себичности. Она васпитно делује. Отуда су је наши борци слушали увек с пажњом.

Војна музика је такође заступљена. Њен борбени карактер изражава се кроз разне маршеве, наше и наших савезника. Она храбри, јача вољу, она је такорећи срасла са ратничким моралом борца. Поред маршева свирају се и сплетови југословенских партизанских песама. Њен утицај је велики и борац је примао као лично своју, пониклу из саме борбе!⁴²²⁾

Од позоришних комада и међу борцима и међу народом били су веома популарни »Бидо«, »Грмечка република«, »Партизанска мати«, а посебно »Кафански стратеги«, скеч који је садржавао много хумора који су гледаоци прихватили:

»Кроз ову слику присутни сељаци и сељанке познавали су своје кафанске људе, који све ствари решавају гледајући 'кроз чашу ракије'.

- Е, онај ти је баш као онај наш четнички капетан. Гледај га како преврће чашу! - показује један присутан на једног нашег дилетанта који игра у скечу.

- Како баш знају све, ови другови! Онај други је као онај четник што ми прекјуче одведе једину краву! - каже један бркати чича и награђује нас срдачним плескањем.

- Како је било на приредби, другарице? - питам после завршене приредбе једну средовечну жену.

- Одлично, друже! А, како ви све знате, као да сте нас питали? Онакви су баш четници, какве сте нам ви представили. Други пут ћу и своју децу повести на приредбу! - изражава ова жена своје велико одушевљење.⁴²³⁾

Предвиђени планови и програми политичког рада доследно су се спроводили у дело. Од тога је најнепосредније зависила спремност и одлучност јединице да у сваком моменту буде способна за бој, за јуриш, за потпуно извршавање свог ратног задатка.

Захваљујући правилно постављеном политичком раду, 19. бригада је правилно васпитавана и уздигнута. То се испољило и у све бољем и позитивнијем држању њених бораца у свакој следећој борби. Свакодневни политички рад је био врло користан, те је 19. српска бригада све успешније тукла окупаторе и квислинге, односно, сваким даном је све боље и боље ратовала.

У томе је пресудну улогу имао и сваки сусрет са народом, који се дивео нашој војсци, дочекивао је као своју најрођенију децу, веселио се слободи, и тиме мотивисао борце:

⁴²²⁾ Из опсервација Часлава Богдановића, вд. комесара културно-просветне екипе; прилог код аутора.

⁴²³⁾ Из опсервација Бранка Тошковића о садржају и културно-уметничком нивоу приредби за јединице и грађанство; прилог код аутора.

»На раскршћу се сусрећемо са нашом колоном која је ишла преко Кнешпоља. Причају нам о својим утисцима и диве се Козари. Ту нас дочекује група девојака и деце са песмом: 'Ој, Србијо, моје росно цвеће, стидеће се ко у борбу неће'. И поклицима: 'Живела Србија! Живела Југословенска армија! Живела омладина Козаре!', итд.

Застали смо да се одморимо и чим засвира наша музика, козарачко коло поче да се вије уз омиљену песму:

'Ој, дјевојко, драга душо моја!'

Наставили смо пут да би прешли преко Уне, на територију Хрватске, али смо се сви окретали као да смо за собом оставили нешто најрођеније и најмилије!⁴²⁴⁾

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ЗНАЧАЈНИХ ДАТУМА

У 19. српској бригади с посебном пажњом припремани су и обележавани значајни датуми историје нове Југославије, радничке класе и војних победа. Посебно је обележено ослобађање сваког места у које су први умарширали њени батаљони; 20. октобар - када је ослобођен главни град Југославије; годишњица 27. марта; 1. мај - међународни Празник рада; први дан слободе - 9. мај; 25. мај - рођендан врховног команданта ЈА друга Тита, и многи други празници, као што су октобарска револуција и годишњица формирања бригаде.

Десетак задњих дана октобра 1944. било је испуњено значајним догађајима који су борцима 19. бригаде улили још веће самопоуздање, и веру у нашу Народноослободилачку војску и њене победе. Београд, главни град Југославије, ослобођен је 20. октобра, а 27. октобра је врховни командант НОВ и ПОЈ, маршал Јосип Броз Тито извршио на Бањици смотру једног дела јединица 1. пролетерске дивизије, која је учествовала у ослобађању града.

Оба догађаја снажно су утицала на борбени морал 19. бригаде и били прилика да партијска организација и политички радници развију пуну активност на свим секторима рада будући да у то време није било озбиљнијих окршаја. Партијски и политички руководиоци су се ангажовали и унутар бригаде, и на терену, међу народом Кучева, Пожаревца и Петровца.

На низу политичких конференција истицане су главне тезе првог говора маршала Тита у ослобођеном Београду, на-

⁴²⁴⁾ Из опсервације Страхине Поповића, начелника Пропагандног одсека 25. дивизије; прилог код аутора.

рочито делови којима је указано да су братство и јединство највећа победа наше Народноослободилачке војске, те да је задатак свих да се непријатељ што пре протера из наше земље и води беспопштена борба до коначне слободе.

Тиме је агитација, као посебан израз политичког рада уопште, будући да се изводила аргументовано и организовано, имала снажан утицај на широке народне масе приликом потпуне јединице и формирања народноослободилачких одбора.

Једна од великих манифестација која је дубоко дојмила припаднике 19. бригаде и народ јесте прослава октобарске револуције. Борцима и старешинама 19. бригаде припала је част да дефилију у Пожаревцу, на 27-годишњици тог великог празника.

У бригади су за прославу октобарске револуције и дефиле извршене велике припреме за само неколико дана. Увежбаван је стројеви корак, чистило се оружје и кројила униформа. Свакодневним припремама и марширању присуствовао је велики број посматрача, особито деце и омладине, који су уживали у призору.

Војни дефиле бораца и старешина 19. бригаде - која је због изузетног војничког држања похваљена од претпостављене команде - дубоко је импресионирао народ, особито сељаке који су се слегли из ближих и удаљених места.

Прослава октобарске револуције одржана је и у Неготину, Кучеву, Петровцу на Млави и Великом Градишту. Захваљујући комплетном ангажовању политичких и партијских руководилаца, а посебно чланова СКОЈ-а, манифестације су представљале још један корак даље у стицању уверења у оправданост циљева НОР-а и револуције, а исто тако и у схватање и осећање величина Октобра.

А када је 24. новембра у дивизији објављено такмичење у част 27-годишњице Октобарске револуције, за 19. бригаду је то била прилика за нове иницијативе. Одмах су заказани и одржани састанци партијских и скојевских организација и четне конференције, на којима се прорађивало упутство о организацији такмичења. Политички комесари одржали су борцима предавање о значају тог историјског догађаја, улози Лењина и одјеку Октобра у другим земљама и у међународном радничком покрету.

Такмичење се одвијало на свим секторима рада. Борци су упознавани са линијом наше борбе, успесима у НОР почев од 1941. године, авангардном улогом КПЈ, значајем народне власти итд.

»У данима такмичења нарочита активност се показала на сектору војничког рада, културно-просветног рада, затим политичко-теоријско уздизање проучавањем одлука Другог заседања АВНОЈ-а!«⁴²⁵⁾

Четворогодишњицу 27. марта борци и старешине 19. бригаде обележили су заједно са становништвом:

»Дуго у ноћ уочи 27. марта гореле су ватре по нашим положајима, где смо очекивали сутрашњи велики дан. Варнице су летеле према непријатељским положајима који су ћутали обавијени густом помрчином...

Сеоске куће су биле излепљене плакатима кроз чију се садржину изражавала борба против окупатора. На свечаности се клицало братству и јединству наших народа, демократској федеративној Југославији, Титу, савезницима. После говора певане су наше борбене песме, на крају повело се коло у коме се помешао народ са војницима. Чврсто су биле стегнуте руке бораца са рукама пуним жуљева, које чине све да војска не оскудева ничим.

Кроз целу ову свечаност нарочито се истицала омладина... «!⁴²⁶⁾

Проглас народима Југославије, који су упутили Централни одбор Уједињене антифашистичке омладине Југославије (УСАОЈ), Извршни одбор Југословенског народноослободилачког фронта (ЈНОФ) свих федералних јединица, комесари батаљона су прочитали свим борцима 19. бригаде. Он је снажно одјекнуо у срцима бораца, свесних да се завршене операције за ослобођење земље брзо и незадрживо ближе крају.

Међу борцима су препричаване поруке које су биле упућене њима - народним борцима, војницима, подофицирима, официрима и политичким радницима Југословенске армије:

»Напред под вођством великог војковође, народног хероја маршала Тита! У последњу битку за коначно ослобођење наше отаџбине! Не дајте да и један фашистички разбојник умакне из наше земље! Очистите земљу од окупатора и последњих остатака домаћих издајника! Пронесите барјак ослобођења свуда где наши народи још стењу под туђинским јармом!

⁴²⁵⁾ Из извештаја помоћника политичког комесара 19. бригаде Алексе Букића, од 17. децембра 1944, Централном комитету КПЈ и Покрајинском комитету КПЈ за Србију о политичком и културно-просветном раду партијске и скојевске организације, Архив ВИИ, рег. бр. ИРПЈ - 1/744-748.

⁴²⁶⁾ Ј4з чланка »Двадесет и седми март у нашој дивизији«, лист »Борац«, бр. 2/3, стр. 6.

Нека је слава борцима који положише своје животе за слободу, независност и срећну будућност наше југословенске отаџбине!⁴²⁷

Први мај 19. бригада је прославила маршујући према новом положају:

»Народ нас одушевљено посматра, он зна да смо ми народна војска.

Први мај, празник радног народа, и ако у маршу, прославили смо врло свечано. Славимо у знаку братства и јединства наших народа. Сусрећемо поворке народа, највише омладине, са транспарентима и паролама, који хитају у Прњавор, да што свечаније прославе празник рада. Они кличу нама, ми кличемо њима и манифестујемо братство у весељу и радости, као што смо га ковали у борби.

Прелазимо реку Млечицу. На другој страни седи група девојака. Посматрају своју војску, певајући. Кад су дошле до стиха: 'Јао, кад се сетим драге браће...' једна девојка у црној марами поче да плаче.

Дознао сам после да су тој девојци, пре кратког времена, усташе заклале два брата и оца. Али, од радости што види војску, браћу из Србије, она је певала даље, заједно са нама и девојкама!⁴²⁸

Увече уочи Првог маја, у Прњавору, борци 19. бригаде, међу којима су предњачили омладинци, приредили су бакљаду. Организована је и свечаност за борце и народ. После бакљаде дата је приредба на главној пијаци, која је била испуњена до последњег места.

Дуго очекивани крај рата обележен је разним манифестацијама. У ослобођеном Самобору 13. маја је одржан велики народни збор:

»Далеко пре почетка збора искупила се на простору овдашње пијаци, огромна маса народа, нарочито из околине. Пошто је био празнични дан сељаци, а особито сељанке, биле су одевене у народну ношњу. На месту збора образовале су се групице и веће групе сељака, сељанки, грађана и наших другова бораца. Свуда су се водили разговори о последњим борбама за коначно уништење фашизма и о слободи за све народе Југославије. Сви су били раздрагани, као и сама природа у ово доба године.

⁴²⁷> Архив ВИИ, »Борац-Вести«, бр. 23, од 28. априла 1945, Шк, 58, рег. бр. 16/4.

⁴²⁸) Цз ч л а н а к а Милисава Николића, телефонисте 19. бригаде »1. мај 1945«, лист »Борац« бр. 4, стр. 14, примерак код аутора.

Са нестрпљењем се очекује почетак збора. Најзад је и он објављен. Маса се усталасала. Групе и групице су се расформирале и сви су пришли ближе говорници. Збор отвара један друг представник народне власти и захваљује се борцима Југословенске армије који су у дугој и крвавој борби донели слободу народу овог краја. Посебно се захваљује борцима наше дивизије која је учествовала у ослобођењу Загреба, Самобора и других вароши и села у овом крају... Низале су се пароле слободи, Југословенској армији, нашим бригадама, као и братству и јединству свих наших народа... Направила се читава бора од поклика одушевљеног народа...

На говорницу излази наш комесар, бурно поздрављен!⁴²⁹

»Заједно са паролама којих нема нигде као ту, које вине и испод рушевина, и насмејане вичу: 'Живио Тито' и 'Живео Тито', 'Живјела Комунистичка партија', 'Живјела нова демократска федеративна Југославија!' Ено је, довикује нам, кроз уста недужне деце, са грубих лица ратника, са гробова палих хероја: старо пролази, старо је прошло!

Са раширеним рукама и душом, спремно за радост, похрлимо у нови живот.

У живот слободе, рада, другарства!

У нови живот, нових људи!⁴³⁰

Припреме за прославу 25. маја, 53. рођендана маршала Тита, извршене су много раније. Одсек за културно-просветни рад 19. бригаде спремио је леп програм. Бригада се тада налазила у Двору на УНН, маршевала ЈЕ према Србији. Рат ЈЕ био завршен.

Прослава је почела 25. маја, тачно у 13.00 часова. Смотру бригаде извршио је њен командант, капетан Мирко Бујаковић. Одјекнуло је громко 'Ура', после командантових речи поздрава. Затим је политички комесар 19. бригаде, мајор Вељко Мариновић, говорио о животу и раду Врховног команданта, а посебно о његовој улози у дизању општенородног устанка и у НОР-у.

Помоћник политичког комесара 19. бригаде, капетан Душан Тадић, изнео је политичку ситуацију у вези Истре, Горице, Трста, Словеначког приморја и Корушке. Тадић је говорио о задацима који су стајали пред Југословенском армијом за очување тековина и ослобођених крајева, посебно оних крајева Југославије у којима живе наша браћа Словенци и Хрвати.

⁴²⁹ Из чланка Љубомира Пецовића »Велики народни збор у Самобору«, дист »Борац«, бр. 4, стр. 18, примерак код аутора.

⁴³⁰ Из чланка другарице Босиљке Станисављевић, »Утисци из Хрватске«, лист »Борац«, бр. 4, стр. 6; примерак код аутора.

Током прославе борци су приредили бурне овације маршалу Титу: узвици и пароле смењивале су једну другу. Народно весеље трајало је испуњено песмом, игром и народним колима из Србије. Девојке су се просто утркивале да се ухвате у коло; народ је био пресрећан - туга и ратна пустош заувек су прошли!

Годишњица формирања 19. бригаде, 12. јун, обележена је подсећањем на исти датум пре годину дана, када су најбољи синови Топлице, Расине и Јабланице стали у први строј. За њима је била година тешког рата, година у којој су њихови најбољи другови заувек остали на вечној стражи слободе.

Само је мали број бораца из строја 12. јуна 1944 и тада био у бригади. Многи су израсли у добре и искусне старешине. Сви су били старији за годину братства и јединства, људи којима помисао на бољу сутрашњицу улива наду, диже чело, а срце пуни поносом.

Сви су, док су мислили на дане прохујале у рату, фијук куршума, на ране другова и властите ране, на Србију, Босну, Хрватску - жељно ишчекивали сусрет са својим најдражим...

У 10.45 одржана је смотре 19. бригаде. затим је изведена показна вежба - борбена обука са маркираним непријатељем. У недостатку правих борби, вежба је била - прави одмор. Док су јуришали, борци су се сећали јуриша на обалама Топлице, прелаз преко планина у источној Србији, тврде утврде код Доњег Милановца, споре и троме Западне Мораве, брзе и валовите Дрине... Пред очима су им били Гаревац, Модрича, Влашка Мала... Самоборска котлина, која се купала у мајским цветовима избехараног дрвећа.

У 14.00 часова завршена је вежба. Ручак је био пријатан, уз доскочице, сећања на рат, маштања о сутрашњици...

Током дана одржан је састанак са свим војно-политичким руководиоцима штаба 19. бригаде: сутрадан, 13. јуна, предстојао је даљи покрет - на терен источно од Сарајева.

ПАРТИЈСКА И СКОЈЕВСКА ОРГАНИЗАЦИЈА

Рад организација КПЈ и СКОЈ у 19. српској бригади осетио се непосредно по формирању јединице. Комунисти су, најчешће вршили најодговорније војно-политичке дужности, док су скојевци давали особени печат младости и полета ионако младој и полетној бригади.

Бригадно скојевско руководство чинио је бригадни комитет⁴³¹) сасхављен од чланова. Дужност секретара комитета СКОЈ-а вршио је Добривоје Павловић, а секретари батаљонских комитета су били: у 1. батаљону - Миодраг Перуновић, у 2. - Власта Миловановић, у 3. - Милорад Костић. Батаљонско руководство СКОЈ-а било је састављено од секретара скојевских секретара чета.

У четири чете 1. батаљона било је укупно 36 скојеваца, у 2. батаљону - 36, у 3. - 44 и у 4. батаљону - 12 скојеваца (односно 7 у пратећој чети и 5 у пратећој чети тешких оруђа). У прва три батаљона било је 12 аткива, а укупан број скојеваца у 19. бригади износио је 113.

У бригади је на дан формирања, 12. јуна 1944, било 75 скојеваца, али се после првих борби тај број повећао за још 38. Непосредно по завршетку топличко-јабланичке операције организација СКОЈ-а је у своје редове примила известан број нових другова, али је у исто време у штаб 25. дивизије послала 2 скојевца за курире, неки су се налазили у 21. српској дивизији, шесторица су била рањена, а један је пошнуо.

Главни задатак скојевске организације у првим данима била је организација културно-просветног рада. Прве зидне новине у бригади изашле су 3. и 5. августа 1944, а у 1. батаљону већ 4. августа. Осмог августа је културно-просветни одбор 19. бригаде, којим је руководио Богдан Богдановић, дао за борце прву приредбу, састављену од неколико скечева и песама. Певачких хорова тада још није било у свим батаљонима, осим у првом. У раду аналфабетског течаја, који је обухватио свих 27 неписмених омладинаца, осетиле су се основне слабости - није било папира, нити оловака.

О предстојећем Првом конгресу Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије (УСАОС), скојевска организација бригаде била је упозната једним дописом Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију⁴³², од 26. августа 1944, а који се тада налазио у Јабланици. У допису се наводе три ствари: војни успеси јединица НОВЈ и савезника, потреба ангажовања рада међу народом, и организација такмичења у част првог конгреса српских омладинаца:

»Настојте, где год се нађете на терену, да отворате политичке перспективе народу и да га подигнете у борбу тако да

⁴³¹> Извештај о раду СКОЈ-а у 19. српској бригади од 10. августа 1944; Архив ЦК СКЈ, Србија ИИ/327. У извештају се наводе и имена скојевских руководилаца у четама, али се не дају подаци за 4. батаљон, осим наведених.

⁴³²> Архив ЦК СКЈ, Србија ИИ/335.

сам народ подигне свеопшти устанак, јер ће се утолико пре завршити борба, уколико наш народ узме учешће у борби. Исто тако војсци, а нарочито омладини у војсци објасните војно-политичку ситуацију и отворите им политичку перспективу, тако да они виде брзи слом фашизма и догађаје који нас сусрећу. А то је брзо заузимање градова и ослобађање свих крајева наше земље. Зато треба омладина у војсци да се заталаса и оживи и сачека спремна те крупне догађаје.

Она ће то постићи ако се скојевска организација заложити да спроведе у дело свој свакодневни политички рад.⁴³³⁾

Такмичење у част омладинског конгреса требало је да се одвија по четама и батаљонима, при чему је скојевска организација, у првом реду руководство, требало да одигра главну улогу у организовању војничког, политичког и културног рада, а посебно рада са омладином на терену.

За конгрес је требало из сваког батаљона 19. бригаде до 13. септембра 1944. упутити по три омладинца, као делегате:

»Треба настојати да делегате изаберу сами омладинци такве, који ће моћи заступати ову дивизију на конгресу!«⁴³⁴⁾

На таквом избору делегата инсистирао је и Покрајински комитет СКОЈ-а за Србију, напомињући да на конгресу треба да говори по један омладинац из сваке бригаде:

»Делегати треба да износе конкретне примере колико су и у којој борби убили непријатељских војника, запленили ратног материјала, који се омладинац истакао у којој борби. Сами говори делегата морају у детаљима да опишу поједине значајне моменте из борбе или акције. Но, исто тако делегати треба да износе и тешкоће које су имали у трогодишњој борби.

На конгрес, поред осталих делегата, мора обавезно да дође секретар бригадног комитета, а остали чланови комитета да дођу, уколико их изабере омладина!«⁴³⁵⁾

Упоредо са активношћу скојевске, печат 19. бригади у њеној борбеној спремности да изврши сваки задатак, давали су чланови партијске организације, посебно њени руководиоци. У томе је предњачио Светислав Поповић Тиле, који је, као политички комесар 19. бригаде, истовремено вршио и дужност секретара дивизијског комитета КПЈ.

⁴³³⁾ Оп. цит.

⁴³⁴⁾ Из писма политичког комесара 25. дивизије помоћницима политичких комесара 16, 18. и 19. бригаде, Архив ВИИ, к. 1089, рег. бр. 3/6.

⁴³⁵⁾ Допис Покрајинског комитета СКОЈ-а, од 2. октобра 1944. бригадним комитетима СКОЈ-а, Архив ЦК СКЈ, Србија ИИ/355. У њему се наводи да делегати треба до 11. октобра 1944. да се јаве Команди лесковачког подручја.

Закључци са широког партијског саветовања, које је одржано у селу Читлук, 24. августа 1944, представљају значајан импулс у раду партијске и скојевске организације у свим бригадама, па и у 19. Саветовању су присуствовали, поред чланова окружних комитета КПЈ Ниша и Зајечара, и штабови 23. и 25. српске дивизије, штабови свих њихових бригада и чланови бригадних партијских комитета, с другом Светиславом Поповићем, дивизијским секретаром КПЈ, на челу, затим чланови среских комитета КПЈ тимочког, зајечарског, борског и бољевачког среза, и други.

У то време формиран су и реорганизовани партијски комитети дивизија и комплетирани комитети у свим бригадама 25. дивизије. Бригадним комитетима постављен је задатак да попуне батаљонске партијске бироа, будући да су неки другови отишли на друге дужности у друге јединице.

Саветовање је пред обе дивизије и све њене бригаде поставило задатак да координирају рад са партијско-политичким организацијама на терену и да им пружају помоћ у раду.

На саветовању је друг Поповић поднео уводни реферат: »циљ нашег саветовања био је вишеструк. Између осталих, много пажње смо посветили организационом јачању јединица, с обзиром да смо рачунали на велику попуну са терена. У то време смо будно пратили напредовања савезника на свим фронтovima, а посебно Црвене армије. Донели смо и ставове како да дочекамо совјетске борце. Планирали смо извођење даљих акција, те смо у том смислу много пажње посветили будућем партијском и политичком раду, како у јединицама, исто тако и међу народом. Особито међу омладином, јер смо доласком у градове у наше редове све више примали средњошколце и студенте. Међу добровољцима било је и девојака. У реферату смо, као један од задатака, поставили и даље организационо јачање народне власти, односно пружање помоћи при формирању не само народноослободилачких одбора, већ и свих организација - партијске, скојевске, АФЖ, итд.

Саветовању су присуствовали комплетни бригадни и дивизијски комитети. Комитет 19. српске бригаде чинили су секретар, заменик политичког комесара бригаде, сви партијски секретари батаљонских бироа, односно заменици политичких комесара батаљона, командант бригаде, партијски руководилац СКОЈ-а.

И 19. и остале бригаде, као и сви остали учесници саветовања, оценили су да је после 24. августа 1944. настао крупан

заокрет. Партијски рад је оживео, а политичка активност постајала из дана у дан све интензивнија. Ово се одразило и на борбени морал бораца, јер су наше јединице постале организацијски чвршће, предвођене руководиоцима који су имали и партијског искуства, али и исто тако велику мотивисаност за предстојеће борбе!⁴³⁶⁾

У то време 19. српска бригада је имала 20 хелија, 138 чланова КПЈ, 24 кандидата за члана КПЈ, 182 члана СКОЈ-а и 860 бораца. У односу на 18. бригаду имала је 18 хелија више, највише чланова КПЈ и СКОЈ-а у односу на остале бригаде, и највише кандидата за чланове КПЈ.^{437>}

Партијска и скојевска организација у 19. бригади, иако најјаче у дивизији, биле су веома младе. Међутим, велику помоћ су им пружали кадрови из пролетерских јединица и политодела 25. дивизије, који је тада био директни партијски орган ЦК КПЈ. Ради стручног усавршавања у партијском раду при дивизијском комитету КПЈ од 15. септембра до 15. октобра 1944. одржан је нижи партијски курс, на коме су, поред 25 слушалаца курса, били и партијски руководиоци 19. бригаде. Курс је водио Бата Увалић, шпански борац.

После обиласка готово свих партијских хелија, свих батаљонских бироа и великог броја скојевских актива и руководства, осетила се буднија контрола над редовним партијским животом у 19. бригади. То је истовремено утицало и на подизање свести и одговорности самих партијских руководиоца бригаде, односно батаљона и чета. Један од приоритетних задатака било је успостављање и гајење добрих међуљудских односа, па су у том смислу све партијске хелије проучавале брошуру »Учење о партији«.

На партијским конференцијама претресана су сва актуелна питања, те је рад обеју организација - и скојевске и партијске - из дана у дан постајао све динамичнији и интензивнији. Главни задатак било је - извршавање ратних задатака. У неким хелијама мањкала је критика и самокритика, па је зато одлучено да се свака акција у бригади подвргне партијској критици и анализи:

436) Из сећања Светозара Поповића Тилета, партијског руководиоца 25. српске дивизије.

437> У 25. дивизији је било укупно 66 хелија, 388 чланова КПЈ 51 кандидат за члана, 426 скојеваца и укупно 1916 бораца. У 16. односно 18. бригади било је: хелија 22, односно 2; 131, односно 95 чланова КПЈ; 18, односно 7 кандидата; 144, односно 87 скојеваца и бораца 199 у 16, а 685 у 18. бригади. На дан формирања 25. дивизија је имала само око 150 чланова КПЈ, а наведени подаци се односе на 15. октобар 1944. године.

»У овом погледу треба и даље водити кампању и нарочито заштравати питање анализе војничких акција у партијским и скојевским организацијама и бригадама и на конферендијама бораца«.⁴³⁸

С обзиром на закључак дивизијског комитета да је младим кадровима у организацији КПЈ потребна већа помоћ, 20. октобра 1944. одржан је састанак политичких комесара бригада и политичког комесара дивизије, на коме је закључено да су нужна - у циљу побољшања квалитета партијског и скојевског рада - извесна премештања и кадровска померања у штабовима батаљона, односно у партијско-политичком руководству 16, и 18. и 19. српске бригаде.

Непоередно по завршетку нижег партијског курса у ове бригаде је Главни штаб НОВ и ПО за Србију упутио изванредан број кадрова, што је допринело бољем раду. На нижем партијском курсу присуствовали су партијско-политички руководиоци чета. Програм за курсеве такве врсте доставио је ЦК КПЈ.

Одмах по завршетку нижег партијског курса, одржан је, и курс за војне и политичко-партијске руководиоце батаљона у трајању од 6 дана. На курсу су прорађиване и обрађене следеће теме: »Развитак народноослободилачке борбе«, »Одлуке Другог заседања Авноја« и »Дужности политичких комесара«, а за војне руководиоце и партијско руководство: »Организационо питање КПЈ« и »Линија КПЈ у народноослободилачкој борби«.

Улога партијских руководилаца дошла је до изражаја када се због великог прилива нових бораца морало повести рачуна о развијању војничке и партијске свести. У свакој прилици командни кадар, а посебно партијско-политички руководиоци, истицали су да новомобилисано људство припада регуларној војсци, која мора високо да држи заставу Партије. То је посебно било важно за 19. бригаду, чији су борци били стари у просеку 18-25 година.

Сва важна питања бригада је решавала на партијским састанцима, који су много доприносили учвршћењу борбеног морала и борбене дисциплине бораца. Нарочито се том периоду осећао рад скојевске организације, која је правилно усмеравана од партијског руководства, а у исто време веома лепо примана од борачког састава. Потешкоће на које се по-

⁴³⁸ Из оп. цит. извештаја политичког комесара 25. дивизије од 26. октобра 1944. ЦК КПЈ, Архив ВИИ, бр. рег. ИРПЈ - 1/618-633.

времено nailazilo биле су резултат неискуства и младости скојевског руководства.

Почетком децембра 1944. одржан је састанак дивизијског комитета, на коме је закључено да комунисти треба да пружају још већу помоћ скојевским организацијама у свим бригаама. Директива је била да скојевци могу и без кандидације да улазе у Партију. Због тога су комунисти више почели да се окрећу младим скојевцима, да прате њихов рад, да их што боље упознају и усмеравају. То је допринело да скојевски рад постане бољи и конкретнији.

После седнице дивизијског комитета КПЈ, 14. децембра 1944, на којој је донета одлука о спровођењу јединственог програма и плана политичког рада у свим бригаама и у 19. бригади је сачињен план прораде тема за партијско-политичко и скојевско руководство. План је обухватао следеће теме: »Национално питање Југославије«, »Развој народноослободилачког покрета (војске, народне власти и јачање међународне улоге наше земље) и »Улога КПЈ у народноослободилачкој борби и данашњи ослободилачки рат, са СССР, на челу!«

Бригадна техника је умножила изванредан број чланака који су се односили на те теме, па су одмах били расподељени свим батал>онима и четама.

Програм и теме побудиле су велико интересовање свих бораца. О садржају тема дискутовало се на састанцима комесара батаљона са комесарима чета, чији је критичко-аналитички тон давао политички комесар бригаде, друг Трајко Јовановић Јосип.

С великом пажњом праћени су сви актуелни политички догађаји: победе НОВЈ у другим крајевима Југославије, успеси источних и западних савезника на својим фронтима, а посебно политички догађаји у Београду, као што су: прво заседање Велике антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије (АСНОС) и заседање, односно прва седница Председништва Авноја.

Скупштина Србије је у току 4 дана, од 9. до 12. новембра 1944, полазећи од одлука Другог заседања АВНОЈ-а, утврдила, поред осталог, да Србија уђе у састав Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ) као равноправна федерална јединица, те да јој је први и неодложни задатак да ангажује српски народ у борби за дефинитивно ослобођење целе Југославије. Приликом заседања АСНОС-а потврђено је да је тиме престао да функционише Главни народноослободилачки одбор Србије (ГНООС).

Први конгрес Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије (УСАОС) одржан је 16. новембра. Конгресу су из 19. бригаде присуствовали бригадни секретар СКОЈ-а Добривоје Павловић и четири батаљонска скојевска руководиоца. Припреме за тај највећи скуп омладине Србије у 19. бригади започеле су још августа 1944.

На првој седници Председништва АВНОЈ-а је, 19. новембра 1944, донело одлуку о проглашењу генералног секретара КПЈ и врховног команданта НОВ и ПОЈ маршала Тита за народног хероја.

Ти догађаји помно су праћени у 19. бригади, тако да је на одржаној бригадној конференцији, следећи расположење свих присутних, одлучено да се поздравни телеграм и честитке маршалу Титу одмах упуте дивизијском комитету, с молбом да се проследи даље.

Истог дана одржана је и скојевска конференција у бригади. Сумирани су резултати такмичења поводом I конгреса УСАОС, које се спроводило на основу »Упутства о начину организовања такмичења пред одржавање I конгреса УСАОС«:

»Радосна вест о припремама за Конгрес одразила се већ у првим акцијама наше омладине. У јуришима на утврђене градове и у свакодневним борбама, такмиче се наши млади борци ко ће више да донесе доказе о већем броју уништених непријатеља и чија ће бригада или батаљон бити најбољи!«⁴⁵⁴

Упутство је указивало да само добро организовано и правилно руковођење такмичења може дати велике резултате. У 19. бригади је био сачињен план такмичења, који је садржавао:

»1) Ко се с ким такмичи (батаљон с батаљоном, чета с четом, десетине или појединци); 2) У чему се такмичи (уништењу непријатеља, војној обуци, борби, искорењавању неписмености, приредби, зборовима, конференцијама); 3) Време за које траје (месец дана, 2 месеца)!«⁴⁰⁾

Акцент такмичења био је и на његовом популарисању, при чему су се скојевци руководили максимумом: »Ни један борац у бригади не сме да остане необавештен и незаинтересован за такмичење!«^{441,}

Планом такмичења интензивирано је проучавање одлука Другог заседања АВНОЈ-а, говора друга Тита, проучавање чланака из »Нове Југославије« и друге штампе.

⁴³⁹> Архив ИРШ, рег. бр. 1-6227.

⁴⁴⁰) Оп. цит.

⁴⁴¹> Зборник докумената НОР, том IX, књ. 7, док. 34, стр. 44.

Упутство које је добијено од Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију налагало је и прораду одлука Другог конгреса Уједињеног савеза антифашистичке омладине Југославије (УСАОЈ).⁴⁴²⁾

Такмичење се наставило и после одржавања I конгреса УСАОС. Како су скојевски руководиоци били одсутни, то је организацијом СКОЈ-а руководила партијска организација.

По доласку на терен Ибарска долина - Краљево - Чачак партијска организација 19. бригаде имала је 34 партијске јединице (хелије), 155 чланова КПЈ и 42 кандидата, 292 скојевца, сврстаних у 24 актива:

»Мојим доласком у бригаду било је 129 чланова КПЈ, до сада је примљено у Партију 35 чланова, погинуо један, рањено 5 чланова, отпуштено кућама од стране дивизијске комисије 3 члана, отишли на друге дужности у друге јединице 5 чланова, болесних у болници 3 члана!«.⁴⁴³⁾

Партијске хелије држале су састанке редовно, иако су наступили свакодневни маршеви и борбе. На састанцима је решавано организационо сређивање и учвршћивање бригаде, анализирани су маршеви и акције, пропусти и недостаци руководства и саме партијске и скојевске организације за време борби.

Рад у Партији био је заоштрен, тако да су неким батаљонским бироима упућене оштре критике што немају добар дневни ред састанка, што се односило и на неке хелије у четама. Недостатак кадрова је много утицао на редовни рад, као код 2. батаљона, који није био попуњен са шест партијских руководиоца у четама. У 1. батаљону ситуација је била нешто боља, будући да су недостајала само два партијска руководиоца, чије су дужности вршили политички комесари.

У хелијама се проучавао, зависно од ситуације, текући партијско-политички материјал, а посебно писмо Покрајинског комитета КП за Србију и материјал »Учење о Партији«. Све више се осећала заинтересованост партијских руководиоца за властито уздизање.

⁴⁴²⁾ Други конгрес УСАОЈ одржан је у Дрвару, у времену 2-4 маја 1944. године. Његове стваралачке одлуке - изграђивање дисциплине, правилан однос према старешинама, борбеност и војничко уздизање - биле су саставни део рада скојевске организације у 19. српској бригади.

⁴⁴³⁾ Из извештаја помоћника политичког комесара 19. српске бригаде Алексе Букића од 17. децембра 1944. Централном комитету КПЈ и Покрајинском комитету КПЈ за Србију о политичком и културно-просветном раду партијске и скојевске организације у 19. бригади; Архив ВИИ, рег. бр. ИРПЈ - 1/744-748.

С обзиром на прве оштре борбе у долини Ибра и Западне Мораве, у којима су учествовали и новопримљени борци, од којих је један број и страдао, партијска организација је поставила питање дела неіекусног кадра, и неіоверења које је према њима створено код једног дела руководилица. После првих борби и покрета одржани су партијски састанци у 1, 3. и 4. батаљону, а у 2. није јер пошто ту није било много младих бораца.

Комунисти су тада поставили питање извесних недостатака партијске организације:

»Нарочито је оштро постављен задатак сузбијања неіоверења према новим борцима и боље бриге, чувања и старања о борцима. Међутим, може се констатовати да партијско-политичко руководство и партијске ћелије нису дале све од себе за извршење свих задатака, али је неоспорна чињеница да је овај састанак био значајан и да је имао доста позитивног утицаја за даље држање руководиоца и партијског чланства!⁴⁴⁴

Повратком делегата са омладинског конгреса Србије, рад скојевске организације је организацијски учвршћен, посебно на теоријском плану, јер су делегати износили своје утиске, донели материјале који су прорађивани, а у пракси су примењиване поуке и искуства из рада других скојевских организација.

Основни задаци које су делегати постављали, а посебно бригадна скојевска организација, јесу: подићи политичко-теоријски ниво скојевске организације; омаеовити је пријемом нових чланова, премда је бригада имала 292 скојевца; утицати на евест о звању члана СКОЈ-а и још више осамосталити батаљонске скојевске комитете.

Уз велику помоћ партијске, а посебно скојевске организације, политички комесари су имали више могућности за бољи културно-просветни и забавни рад у бригади.

Отпочело је спровођење закључака партијског курса у дивизији, на коме је сугерисано да комесари батаљона буду чланови батаљонских партијских бироа, а да секретари СКОЈ-а, који су чланови КШ, буду чланови батаљонских бироа. Бирои су све више одговарали за војничку и партијску изграђеност батаљона, а на сваком њиховом састанку секретари партијских ћелија били су дужни да подносе извештаје о раду ћелија.

У бригади је негован и рад са кандидатима Партије, приликом чега се успостављао лични контакт партијаца и канди-

⁴⁴⁴) Оп. цит.

дата. Њима су давани извесни задаци, што је била и својеврсна провера за пријем у чланство КПЈ. Кандидати су били обухваћени и прорадом материјала.

Временом су тачке дневног реда партијских ћелија биле лишаване ситних питања, те се пажња све више обраћала секторском раду. Иако је рад по секторима давао само нужне оквире, из њих се раћала иницијатива комплетне партијске организације. Конкретна питања, која су увек била из текуће праксе рада и живота јединица, била су и ствар сналажљивости секретара, њихове умешности и образованости.

Најосновније тачке дневног реда, односно питања којима се бавила партијска организација бригаде, односно батаљона, била су политичке природе, везане за војно снажење јединица, а обухватала су и културно-просветни рад и питања скојевских организација.

У тешким борбама, које су настале после преласка 19. бригаде у источну Босну, у раду партијске и скојевске организације осетиле су се извесне осцилације. Њен рад био је, међутим, неприведно подвргнут необично оштрој критици:

»Партија је врло слабо радила и није се осјећала као руководећа снага. Састанци се нијесу редовно одржавали, а у неким батаљонима, као на примјер у III батаљону 16. бригаде, за читав мјесец дана није се састао батаљонски биро!«⁴⁴⁵

У извештају се, напомиње и да партијска организација није много помогла младим старешинама, који су уздигнути од десетара или бораца. Као и у осталим бригадама, и у 19. било много младих другова, који су због храбрости и других квалитета постали командири и заменици командира чета и водова. Из бригаде је из строја избачен већи број другова - најбољих бораца већином чланова КПЈ и СКОЈ-а, који су погинули у минулим бојевима.

Помоћнику политичког комесара 19. бригаде, Алекси Букићу, у извештају је упућено низ примедби, између осталог да није био довољно енергичан и да своју иницијативу, због којег је раније био истицан, није адекватно спроводио у пракси. Омладински руководилац 25. дивизије Јово Пузигаћа одлично се снашао на дужности.

Партијско-политичка активност у 19. бригади била је успешна и интензивна. Борбе су вођене свакодневно, али су ко-

⁴⁴⁵ Из извештаја помоћника политичког комесара 25. дивизије мајора Милорада Ракочевића, од 12. априла 1945, Централном комитету КПЈ о војном, политичком стању и раду партијске организације у 25. дивизији; Архив ИРПЈ, фонд ЦК КПЈ, рег. бр. 74.

мунисти и скојевци личним примером предњачили и водили људе у јурише. Део чланова КПЈ и СКОЈ-а храбро је погинуо.

У јеку борби радили су курсеви за оспособљавање кадрова. Међу 50 слушалаца нижег партијског курса, који је организовао дивизијски комитет КПЈ, из 19. бригаде је било 14 другова. Сви су показали солидне резултате, а предавачи на курсу били су политички комесар 25. дивизије, његов помоћник и политички комесари 19, 16. и 18. српске бригаде.

Упоредо са тим курсом, одржан је и кратак курс за ниже војне руководиоце.

Све ћелије 19. бригаде на дневним редовима разматрале су питања дисциплине, оспособљавање бораца и руководиоца, борбу против пегавог тифуса, стање у санитетској служби бригаде и потребу даљег уздизања свих припадника јединице.

Питању дисциплине увек је посвећивана велика пажња, јер се у то време интензивно радило на изграђивању одговорности руководиоца и бораца. Било је и позивања на најстрожу одговорност за неизвршавање постављених задатака. То се посебно односило на акције у борбама на просторији Брчко - Градачац - Модрича - Грачаница, када нису извршени сви постављени задаци. Због слабе процене ситуације, дисциплине и одговорности неких старешина, смењен је са дужности командант 1. батаљона 19. бригаде.⁴⁴⁶⁾

Партијски бирои су непосредно после тих догађаја проучавали писмо које је секретаријат дивизијског комитета КПЈ циркуларно послао свим бригадама, на основу директивног писма ЦК КПЈ од 12. марта 1945.⁴⁴⁷⁾

Због губитака у борбама и социјалног састава 19. бригаде, у којој је око 70 одсто бораца било сељачког порекла, око 20 одсто радника и врло мали број интелектуалаца, структура и

⁴⁴⁶⁾ Због неизвршења задатака, са дужности су смењени и командант 1. батаљона и комесар 2. батаљона, оба из 16. бригаде, као и још 10 командира и политичких комесара чета ове бригаде. Због њихове неупорности непријатељ је успео да из правца Брчког пређе наше линије и преко десног крила 25. дивизије заплени 2 топа и 4 бацача. Све се ово одиграло неколико дана после успешних борби против Немаца, усташа и четника и када су бригаде 25. дивизије, 11-15. марта 1945. оствариле значајне ратне резултате (ослобођење Грачанице, Модриче, избијање на десну обалу реке Босна, итд). У тим борбама 19, 16 и 18. бригада имале су 26 погинулих, 68 рањених и 21 несталих бораца, а противник: 97 убијено и 86 четника заробљено. У новонасталој ситуацији 19. марта 1945. са дужности команданта 25. дивизије смењен је мајор Уроић Кукољ, док су неки чланови штаба кажњени укором штаба 2. ЈА.

⁴⁴⁷⁾ Архив ИРПЈ, рег. бр. 53, фонд ЦК КПЈ.

садржај партијског рада поново су се окренули теоријским питањима. У време дванаестодневног одмора одржани су теоријски састанци на којима су прорађиване теме: »О масовном партијском раду«, »Теорија Партије« и »Организационо питање Партије«. Оне су прво обрађене путем реферата на батаљонским партијским конференцијама, а затим у свим ћелијама, да би се поново о садржају партијског рада дискутовало на батаљонским партијским скуповима.

Бригадна организација СКОЈ-а, која је у протеклим данима, испуњеним свакодневним борбама, била нешто мање ангажована, такође је осетила недостатак кадрова. Скојевски руководиоци су премештани с дужности на дужност, а изванредан број је погинуо или рањен. Иако је њихов рад често препуштан комесарима или партијским руководиоцима, снажан импулс у раду осетио се нарочито од 5. априла 1945. када је у свим јединицама 19. бригаде отпочело такмичење у војном, политичком и културно-просветном раду.

Средином априла 1945. 19. бригада је имала 30 ћелија, по списку 191 члана Партије (присутно 142), а кандидата 12. У односу на 16. и 18. бригаду имала је мањи број чланова јер су многи партијци отишли на више дужности у друге јединице, део је враћен у позадину као стручно особље, а део је због тешких рањавања, на основу решења суперревизионих комисија, отпуштен кући.

Чланови КПЈ и СКОЈ-а часно су носили заставу своје Партије. Били су први у јуришима и личним примером су показивали, управо у најтежим тренуцима, како треба да се понашају Титови војници. Од бораца и нижих старешина израсли су у врсне војно-политичке руководиоце, који су због војних способности, партијске свести и образованости упућивани у друге јединице или установе. Светислав Поповић Тиле упућен је у Окружни комитет КПЈ за топлички округ, Трајко Јовановић Јосиф за заменика политичког комесара 45. српске дивизије, Витомир Лазаревић Рутош за помоћника политичког комесара 23. српске дивизије и многи други који су вршили разне командне и партијске дужности у другим бригадама и дивизијама. У оквиру своје јединице, Димитрије Писковић Трнавац је од команданта 19. бригаде постао заменик команданта 25. српске дивизије, а Мирко Бујаковић од команданта 4. батаљона, командант 19. српске бригаде.

Почев од 5. априла 1945. у 19. српској бригади је отпочело ново такмичење - у војном, политичком и културно-просветном раду. Планирано је да почне 20 маја и спроводило се у свим јединицама 2. ЈА.

У бригади су до тог времена већ била организована многа такмичења, али ово се по много чему разликовало од ранијих, у првом реду јер је допринело знатном јачању борбене готовости, а посебно уздицању младих кадрова.

У допису⁴⁴⁸⁾ који је добио штаб 19. бригаде наводи се да ће успех такмичења зависити од упорног и свакодневног рада, те да је потребно одмах одржати састанак и проучити допис како би се одабрао најбољи метод рада. Све јединице су у то време биле у разним условима борбе, па је скојевска организација преузела да сачини план такмичења, како би оно било систематско и дало најбоље резултате.

Такмичење је обухватило целокупну активност бригаде, у којој је организовано посебно такмичење између батаљона, чета, водова, десетина и појединаца. Штаб 25. дивизије похвалио је 19. бригаду, која је донела десетодневни план такмичења, који је упућен штабовима батаљона. План обухвата период 5-15. април.

Десетодневни план рада такмичења садржи следећих 11 елемената: (1) организовање анкете и проширивање елемената такмичења, (2) број читалачких група, какав ће се материјал прорадити и са каквим успехом, (3) организовање петодневних политичких курсева са најбољим борцима. »Курсом ће руководити један политкомесар чете, а предавачи политички комесар батаљона и један друг из пропагандног одсека. Главна тема на курсу биће развитак народноослободилачке борбе«⁴⁴⁹⁾, (4) организовање аналфабетских течајева при штабовима батаљона, приштабским јединицама и у интендантури. »Од 5 до 15 ствараће батаљонских, четних хорова и екипа и отпочети са изучавањем програма да би се још у првој половини такмичења прешло на одржавање приредби«⁴⁵⁰⁾ (5) организовање усмених новина у свим јединицама, (6) одржавање спортских такмичења у следећим дисциплинама: трчање на

⁴⁴⁸⁾ Архив ВИИ, к. 1093, рег. бр. 19/3.

⁴⁴⁹⁾ Објављено у листу »Борац-Вести« бр. 9, од 12. априла 1945, АВИИ Шк. 58, рег. бр. 9/4.

⁴⁵⁰⁾ Оп. цит.

100 м, бацање камена с рамена, скокови с места и из залета, и рвање, расклапање и склапање оружја, (7) организација курса руског језика при штабу бригаде и штабовима батаљона, (8) издавање првог броја бригадног листа, (9) издавање батаљонских листова, односно цепних новина у четамa, (10) организовање једнодневног курса за дописнике, и (11) такмичење у слању дописа бригадном, дивизијском и армијском листу.

»Ово је план рада за првих 10 дана такмичења. Разуме се да уз то долази редовно предвиђени програм по војничкој и политичкој линији. Редовно испуњавати 'Дневник евиденције такмичења', јер успех у такмичењу зависи од рада и правилне евиденције!«⁴⁵¹

У то време је »Наш фронт«, лист 2. ЈА, у свом првом броју, донео пропозиције такмичења и награде у оквиру армијског нивоа. Између осталог, предвиђено је да најбоља бригада у 2. армији добије прелазну заставицу дивизије, док батаљон добија прелазну заставицу бригаде, одређена признања добијају и чете, односно водови и десетине, као и појединци - најбољи комесар и најбољи командант батаљона, најбољи комесар и командир чете, најбољи водник, делегат и десетар у чети.

»Сваки најбољи борац по свим гранама војничког, здравственог, културно-просветног, теоретско-практичног рада, без обзира на то колико их има, без обзира какве дужности врши, добија значку ударник' са назнаком трајања такмичења.

Ударник може бити сваки борац и руководилац који се истиче храброшћу, дисциплинованошћу, марљивошћу, савешношћу у теоретском и практичном раду, који марљиво и пожртвовано врши своју дужност.

Ударник може бити борац у првом борбеном реду, извиђач, кувар, курир, телефониста, телеграфиста, шифрант, понтонир, пионир, минер, економ, коњоводац, нишанџија, културно-просветни радник, пропагандиста, писар, курсиста, итд. Сви који својом храброшћу, борбеношћу, и дисциплином одскачу изнад других и служе им за пример!«⁴⁵²⁾

У свим батаљонима 19. бригаде такмичење је наишло на велики одјек. Завладао је истински такмичарски дух. Најбоље припреме извршене су у 4. батаљону, а највише иницијативе

⁴⁵¹ Оп. цит.

⁴⁵²⁾ Оп. цит, бр. 5, од 6. априла 1945.

показали су политички комесар батаљона, капетан Илија Васић и помоћник политичког комесара 1. чете Крста Стојиљковић.

Четврти батаљон је од првих дана такмичења постигао видне резултате у борби, али су борци обећали да могу и боље и више. Настао је, у правом смислу речи, прелом у општем раду 4. батаљона.

»Застава која треба да се залепрша у једном од наших батаљона, то мора да буде наша застава. Ми имамо услова да будемо први и ми морамо бити први!«⁴⁵³⁾

Такмичење је у 4. батаљону било под тим геслом. Основно је било ко ће више допринети борбеним задацима и уништати непријатеља у последњем обрачуњу:

»Данас смо ми спремни и искусни борци, свесни циљева наше борбе. У овој важној утакмици трудимо се да будемо најбољи међу најбољима, туцимо непријатеља свуда, јер он већ бежи и давно би побегао - када би му ми дозволили да оде, пре него што плати наше жртве!«⁴⁵⁴⁾

Ево, како је у 4. батаљону доживен 5. април 1945, први дан такмичења:

»Освануо је 5. април. Зора је била хладна, ветар је пиркао. Међу борцима се чуо жагор: данас ћемо видети ко ће бити 'рекордер' - најбољи.

Командант са штабом одлази на положај. Све чете су спремне. Почине борба. Иако су то све стари борци осећа се мала нервоза. То је последица духа такмичења.

Наш командант и комесар бригаде осматрају развој борбе и поново падају наређења за брзо уништење непријатеља.

Наша пратећа чета заузима следеће положаје. Одмах предузима задатак и за кратко време ватром њених бацача непријатељ је притешњен и приморан да се повуче у неред...

После овог успеха тешко је било утврдити ко је био најбољи и најхрабрији. Али је важно да је задатак извршен и наша чета као целина, у такмичењу са осталим, свакако је међу првима!«⁴⁵⁵⁾

У војном успеху и такмичарском духу није заостајао ни 3. батаљон 19. бригаде. Ујутру, 5. априла, сви борци су се инте-

⁴⁵³⁾ Из чланака »Такмичимо се«, политичког комесара 4. батаљона, капетана Илије Васића, лист »Победа«, Шк. 58, рег. бр. 47/4.

⁴⁵⁴⁾ Из чланка »Такмичимо се у уништавању непријатеља«, помоћника политичког комесара 1. чете 4. батаљона, Крсте Стојиљковића, оп. цит.

⁴⁵⁵⁾ Из чланка »Напред, другови«, Војислава Вељковића, политичког комесара бацачке чете 4. батаљона 19. бригаде; Оп. цит. бр. 13, од 16. априла 1945, АВИИ, Шк. 58, рег. бр. 13/4.

ресовали да ли ће на ратни задатак, како би борбом обележили први дан такмичења. На лицима се оцртавала одлучност, у срцима решеност да се боре. А, затим и задовољство, јер је постројеној јединици издат задатак:

»Напад је изведен јединствено. Борци су се просто утркивали ко ће први бити на непријатељском положају, начичканог рововима, бункерима и митраљеским гнездима.

Успех није могао да изостане.

Непријатељ је потучен до ногу и уз најтеже губитке одступа, остављајући за собом своје рањене и погинуле, као и богат ратни плен.

Нисам имао потребе поставити питање борцу. Он је први проговорио: битка је добијена, а с њом и први дан такмичења!⁴⁵⁶⁾

Такмичарски дух није држао само борде у јуришима, у борбама. У чети пратећих оруђа, после боја, људство је било окупљено око командира, који је објашњавао како бити још прецизнији у гађању бацачима; борци стрељачке чете су чистили оружје; политички радници су припремали предавања...

Резултати које је постигла 19. бригада нису остали незапажени. Скојевски и партијски руководиоци су се трудили да сваки појединац буде обухваћен такмичењем, а сви су желели да њихова бригада буде најбоља у оквиру 25. дивизије.

У извештају помоћника политичког комесара 25. дивизије од 12. априла 1945. између осталог је наведено:

»За ових пет дана такмичења најбоље су се показали борци и руководиоци 19. бригаде, тако да су постигли лијепе резултате по свим гранама такмичења, нарочито у борби са Немцима, извршавајући стопроцентно свој задатак!⁴⁵⁷⁾

За резултате у времену 5-10. априла 19. бригада је истакнута и у дивизијском листу:

»Истичемо за пример 19. бригаду која издаје новине повећене такмичењу, у којима износи постигнуте успехе и ударничко залагање јединица и појединих бораца!⁴⁾

Истицала се 2. чета 4. батаљона, која је 5. априла показала изузетну храброст. Нарочито се том приликом истакао пушкотраљезац ДУ^{шан} Аулкановић, који је стигао до немачких ровова и из њиховог »шарца«, кога су у страху оставили, от-

456) из чланка »Такмичење кроз наш батаљон«, политичког комесара 3. батаљона 19. бригаде Љубе Кондића, лист »Омладина«, АВИИ, Шк. 58, рег. бр. 46/4.

457) Архив Института радничког покрета Југославије, фонд ЦК КПЈ, рег. бр. 74.

458) из чланка »Шести дан такмичења«, »Борац-Вести«, бр. 8, од 11. априла 1945, АВИИ, Шк. 58, рег. бр. 7/4.

ворио ураганску ватру. Милија Антић је успео да ускочи у непријатељски ров и, мада рањен, наставио да Немце засипа бомбама. Тога дана је 2. чета освојила и већи ратни плен, убила 5 немачких војника, а једног подофицира заробила.

Све борце и старешине 19. бригаде изузетно је обрадовала последња вест: »Берлин у пламену каћуша«⁴⁵⁹⁾, објављена у дивизијском листу. На истој страни, у рубици »Такмичење се наставља« истакнута су и два податка о успесима 2. и 3. батаљона.

Другом батаљону 19. бригаде предало се 469 зеленокадровца 12. хрватске усташке дивизије 3. загорског здруга. Имали су и велики ратни плен: један противтенковски топ 37 мм, 1 тешки митраљез »шварцлозен«, 5 »шараца«, 3 лаке »бредек«, 2 пушкомитраљеза, 1 »бренгал«, 1 »брно«, 5 стројница, 16 пиштоља, 444 пушке, 1 камион, 2 моторцикла и 1 писаћа машина.

Истог дана и 3. батаљон је остварио ратни успех. Заробио је 89 домобрана и запленио 3 пушкомитраљеза и 70 карабина.

С обзиром на изузетне успехе у такмичењу 19. бригаде, њени омладинци су одлучили да донесу »Уговор о такмичењу омладине IV батаљона и III омладинског батаљона 19. бригаде«⁴⁶⁰⁾.

Уговор се односио на време од 17. априла до 20. маја, служио је као подстрек и пример осталим бригадама, али је у исто време обавезивао све омладинце 19. бригаде, у којој су се између себе такмичили 3. и 4. батаљон, односно 2. батаљон са приштапским јединицама (углавном аутоматичарска чета, противтенковска чета, извиђачи и курири).

Победнички батаљон добијао је звање »Најбољег батаљона у 19. бригади« и прелазну заставицу.

Уговор је обавезивао омладинце да одрже по једну омладинску батаљонску конференцију са темама: »Развој омладинског покрета у нашој земљи«, »Какав треба да буде Комсомолац«, да прорађују најактуелније чланке у листовима »Борбе«, »Омладина« и »Млад борац«. Остали елементи односили су се

⁴⁵⁹⁾ Вест гласи: »Јуче, у 5 сати ујутру, почео је руски напад на Берлин. Хиљаде каћуша и далекометних топова, масе руских авиона тукле су центар Берлина, док су кроз продоре немачких одбрамбених линија куљали совјетски тенкови са пешадијом, упркос очајничког отпора елитних хитлеровских јединица. Многа предграђа Берлина налазе се већ у рукама Црвене армије!« »Борац - Вести«, бр. 18. Ове дивизијске новине су у сваком броју доносиле и вести са осталих фронтава, односно успехе свих савезника.

⁴⁶⁰⁾ Уговор о такмичењу омладинаца 19. бригаде донео је дивизијски лист »Борац-Вести« у бр. 19.

на обавезе у три сектора такмичења - војном, политичком и културно-просветном.

Такмичење у војном сектору предвиђало је учвршћивање војне дисциплине у батаљону, обуку нових бораца у рукању заплењеним оружјем и оружјем које је било у формацијском саставу и, пре свега, уништавање што већег броја непријатељских војника и онеспособљавање његовог ратног потенцијала.

У оквиру политичког сектора предвиђало се формирање читалачких група и настојање да у свакој дискусији учествује најмање 60 одсто омладинаца.

У културно-просветном сектору предвиђало се издавање батаљонских листова, цепних новина у четама, формирање хора и дилетантских група, давање по једне приредбе за јединицу и становништво и исписивање по 400 парола у новоослобођеним местима.

Такмичење је пратила посебна екипа, састављена од по једног омладинца из сваког батаљона и приштапских јединица.

Борбени занос бораца и руководилаца 19. бригаде, а посебно њених омладинаца у првим данима такмичења и после сумирања десетодневних резултата позитивно је деловао и на остале јединице 25. дивизије те се она, упркос неким грешкама, отпочела брзо враћати »у ред наших старих јединица«. ⁴⁶¹⁾

Борбени елан растао је после одржавања неколико омалдинских митинга, на којима је прорађивана Директива Генералштаба ЈА од 9. априла 1945. о преласку свих јединица у општу офанзиву за потпуно ослобађање Југославије. Како би омладинци што боље схватили обавезе које им предстоје, политички комесари су објаснили да је та офанзива саставни део опште савезничке офанзиве, којом треба да се зада смртни ударац фашистичкој Немачкој. Будући да су предстојеће акције имале искључиво војно-политички значај, партијска и скојевска организација су успеле да мотивишу и мобилишу све припаднике 19. бригаде. Уведена је строга војничка и партијска одговорност за извршавање задатака. Наступила је атмосфера бодрења, што је код бораца снажно ојачало и такмичарски и офанзивни дух.

Жеље и *интересовање силно* су побуђивале и пароле које су биле исписане у просторијама или објављиване у листови-

⁴⁶¹⁾ Оп. цит. извештај помоћника политичког комесара 25. дивизије од 12. априла 1945. Централном комитету КПЈ, Архив ИРПЈ, фонд ЦК КПЈ, рег. бр. 74.

ма: »Такмичимо се«, »Постанимо мајстори нашег оружја«, »Освештамо се немачко-фашистичким изродима за пљачку и рушење наших градова и села - за насиља над нашим народом«, »Напред у борбу за потпуно ослобођење наше отаџбине«, »Шта си учинио данас за коначну победу«, »Твоја је дужност да будеш међу првима«, итд.

Такмичење је обухватило и спортске дисциплине, које су у предасима борбе и окршаја, биле више од рекреације. Тако је 18. априла одржана фудбалска утакмица између тимова приштапских јединица и интендантуре, којој су присуствовали сви борци који нису били на положајима. У спорту су бележени и својеврсни рекорди.

»На лакоатлетским утакмицама у приштапским јединицама 19. бригаде нарочито се истакао у скоку из места друг Миленковић Лука, борац чете за везу. Друг Лука је скочио 2,62 метара, чиме је постигао најбољи успех у приштапским јединицама«.⁴⁶²

Такмичење је требало да се заврши 20. маја. Пет дана пре званичног завршетка, 19. 16. и 18. бригада су доставиле своје извештаје Политичко-просветном одсеку 25. дивизије.

Резултати такмичења у 19. бригади, у току протеклих четрдесет дана су следећи:

(1) по политичкој линији: прорађено тема - 15, одржано часова - 76, одговорено на питања - 1.118, није одговорено на питања - 647, одржано политичких конференција - 48, одржано предавања - 32, одржано саветовања - 16, слободне дискусије са борцима 13 а са руководиоцима 2, прорађено чланака из штампе - 75, одржано конференција - 5, митинга - 6, курс са борцима - 1, издато џепних новина - 29, зидних новина - 6, листова - 5, посебних саопштења - 8, радио-вести - 2, написано дописа - 19, чланака - 417, послато 2, армији - 86, објављено у армијском листу - 2, у дивизијском листу - 13 и одржано саветовање са дописницима - 3;

(2) по културно-просветној линији:⁴⁶³ читалачких група - 28, у музици и рецитацији обухваћено другова - 1, одржаних приредби - 3, обухваћено спортом 114, обухваћено простим

⁴⁶² »Борац-Вести«, бр. 19.

⁴⁶³) Редакција дивизијског листа није дала бројчане податке за сваку бригаду одвојено, као што је био случај за резултате по политичкој линији. У уопштеном чланку наводе се подаци и за друге елементе такмичења, по културно-просветној линији, у којима, осим наведених, за 19. бригаду нема и која је, судећи по овоме, доста скромна у односу на 16. и 18. бригаду.

вежбама - 102, одржано лакоатлетских такмичења - 13, одиграно фудбалских утаклица - 4, описмењено - 5.⁴⁶⁴

(3) по војној линији: избачено из строја - 2007 непријатељских војника и официра (од чега: убијено - 364, рањено - 418 и заробљено - 1,225); заплешено ратног плена: пушака - 1.016, пиштоља - 20, пушкомитраљеза - 32, стројница - 9, тешких бацача - 5, лаких бацача - 4, тешких митраљеза - 8, противтенковских топова 37 мм - 2, резервних цеви за митраљезе - 17, метака - 92.200, граната - 194, мина за бацаче - 422, нагазних мина - 26, сандука ракета - 2, ручних бомби - 488, двогледа - 3, реденика - 180, плеханих кутија за муницију - 24, кола - 52, коња - 106, волова - 8, шаторских крила - 20, каблова - 10 км, џакова жита - 101, вагона пшенице - 4, радиостаница - 1, помоћна радио-станица - 1, сандука санитетског материјала - 3, казана - 22, магацина хране и инжењеријског материјала - 2, камиона - 1, мотоцикла - 2, покретна електрична централа - 1, нафте - 200 литара, бензина - 100 литара, сандука непријатељске архиве - 1.⁴⁶⁵

Ти резултати представљају пуни борбени допринос у завањању смртног ударца окупатору и квислинзима. Уз снажно изражен дух братства и јединства, у монолитној Југослаvensкој армији која је кршила и ломила све пред собом, борци и старешине 19. српске бригаде, под Титовом заставом, незадрживо су хрлили ка слободи.

* 4?

⁴⁶⁴ Односи се на период до 20. априла будући да је било само 6-8 радних дана.

⁴⁶⁵ Политичко-просветни одсек 25. дивизије донео је у листу »Борац-Вестик«, бр. 34. од 16. маја 1945. скупне резултате такмичења по политичкој линији за све три бригаде, као и резултате борбе 19. бригаде у времену од 5. априла до 1. маја 1945. Аутор не располаже другим подацима, којих свакако има, будући да је у овом броју листа Политичко-просветни одсек напомињао да сви резултати такмичења у јединицама морају бити сабрани до 20. маја, а одмах 21. њима достављени.

Детаљнији борбени допринос 19. бригаде, осим наведеног, дат је у оквиру VIII главе овог рукописа, у коме се борбени резултати и коментаришу.*